

Ahti Saarenpää

HENKILÖ- JA PERSOONALLISUUSOIKEUS

I Oikeusjärjestyksen keskeiset tavoitteet

Oikeusjärjestys säädösten ja säännösten sekä niiden soveltamiskäytäntöjen kokonaisuutena on perin monitahoinen järjestys. Säädöksiin ja säännöksiin järjestetään nykyisin mitä erilaisimpia asioita yhteiskunnassa. Oikeudellinen sääntely ulottuu – vain eräitä esimerkkejä mainiten – hedelmöittämishoidosta ihmisen haudamiseen ja ydinvoiman käytöstä luonnonsuojeluun.

Tänä päivänä on jo vaikeaa löytää sellaista asiaa tai ilmiötä, jota ei olisi ainakin joiltain osin oikeudellisesti säännelty. Puhummekin perustellusti *oikeudellistuneesta* yhteiskunnasta. Elämismaailmamme on yhä kattavammin oikeudellisesti suunniteltua ja säänneltyä sekä viime kädessä myös eri viranomaisten ja tuomioistuinten kontrolloimaa.

Oikeudellisesti sääntelemättömien asioiden ja ilmiöiden alue, joka varhemmin oli merkittävä ja antoi paljossa sijaa *maan tavalle* oikeuslähteenä, niukentuu jatkuvasti. Vaikka oikeutta toki on edelleen myös lailla sääntelemättömässä muodossa niin sanottuna *tavanomaisena oikeutena* ja vakiintuneina käytäntöinä, oikeusjärjestys on ennen kaikkea säädösten ja säännösten sekä niiden soveltamiskäytännön järjestys.

On tärkeää huomata, että säädösten ja säännösten tai erilaisten tuomioistuin- ja hallintopäätösten määrät yksin eivät kuitenkaan kerro kaikkea tai edes riittävästi oikeudellistumisesta. Yhteiskunnan monimutkaistuessa ja teknologian kehittyessä on sinänsä luonnollista, että myös lainsäädäntö samalla ainakin jonkin verran lisääntyy. Siinä, missä aiemmin tarvittiin säännöksiä vaikkapa sikojen terhometsään päästämisestä, lainsäätäjää kiinnostavat tänään esimerkiksi eri toimintojen digitalisoituminen ja maahanmuuton myötä lisääntyvä monikulttuurisuus. Kaikkea uutta ei voida jättää vain vapauksiemme ja yhteistoimintakykymme, viranomaisten toimivallan tahi markkinoiden varaan. Uutta ja uuden käyttöönottoa seurataan myös oikeudellisesti. Sitä edellyttää viime kädessä ihmisoikeuksien ja niihin pohjautuvien perusoikeuksien kunnioittaminen.

Säänneltäessä uusia asioita tai ilmiöitä on yleensä kysymys sääntelyn *horisontaalisuudesta*. Uusi asia tai ilmiö ylittää sääntelykynnyksen. Viime vuosina etenkin tietotekniikan ja muun uuden teknologian – esimerkiksi geeniteknologian – kehitys ja niiden käytön monimuotoisuus ovat antaneet aiheen lisääntyvälle sääntelylle niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Vastaavasti moni asia, joka on aiemmin säännelty perinteisenä toimintana, on saanut rinnalleen saman ilmiön sähköisen toteutuksen sääntelyn. Havainnollisen esimerkin tarjoaa sähköinen allekirjoitus, joka osittain, mutta vain osittain, perustuu tavanomaisen allekirjoituksen oikeusvaikutusten siirtämiseen uuteen digitaaliseen ympäristöön.

Oikeudellistumista määrällisenä ilmiönä on myös voimakkaasti kritisoitu. Yksi jo useita vuosikymmeniä jatkuneen kansainvälisen keskustelun piirteistä on ollut

epäily säädösten määrän liiallisuudesta. Yhteiskunnan on sosiologi Risto *Heiskalan* havahduttavin sanoin todettu olevan liiallisen oikeudellisen sääntelyn myötä jopa *keinotekoinen yhteiskunta*. Sen oikeudellista viitekehystä alkaa jo olla perin vaikea hallita ja ymmärtää. Luonnollinen on katoamassa näkyvistä

Tämä on vastoin demokratian tavoitteita. Aidossa demokratiassa oikeuden tulisi olla yksinkertainen, mahdollisimman monen ymmärrettävissä ja hyvin hallittavissa oleva asia. Tänäpä se ei sitä enää ole. Eikä kysymys ole vain kansalaisten ymmärryksestä. Myös lakimiehillä on enenevässä määrin vaikeuksia suunnistaa uudessa säädösviidakossa. Tästä aiheesta keskustellaan oikeudellisen viestinnän yhtenä keskeisenä ongelmana lähemmin *oikeusinformatiikan* puitteissa.

Toisella tapaa kohtaamme oikeudellistumisen vaikutukset tarkastellessamme oikeudellisen sääntelyn *vertikaalisuutta*. Asioiden tärkeys ja yleisluonteisuus ovat keskeisellä sijalla arvioitaessa, säädetäänkö jostain asiasta perustuslaissa, laissa tai niitä alemmanasteisessa säädöksessä. Sitoutumisemme kansainvälisyyteen on tuonut tähän näkyväksi lisäksi myös kansainvälisten konventioiden ja muiden säädösten välillisen sekä välittömän vaikutuksen kansalliseen lainsäädäntöön.

Olemme kauan puhuneet viimeksi Yhdysvalloissa vaikuttaneen professori *Hans Kelsenin* (1881–1973) aikanaan viitoittamalla tavalla eräänlaisesta säädöspyramidista, jonka huipulla ovat perusoikeudet. Se on edelleenkin rakenteellisesti monella tapaa varteen otettava kuvaus normistosta. Uudemmassa keskustelussa kielenkäyttö on kuitenkin merkittävästi muuttunut. Yhä useammin keskustellaan oikeuden *lähdesyvydestä* sekä *syvärakenteesta*. Oikeus etsii syviä juuriaan.

Matka oikeuden *lähdesyvydessä* perustuslaista ja sen taustalla olevista ihmisoikeussopimuksista vaikkapa kunnalliseen yleisen järjestyksen ohjeistoon on pitkä, mutta yleensä koko lailla johdonmukainen. Alemmantasoisin säännöksin kun ei ole lupa poiketa perustuslain säännöksistä. Eri asia on, että riski perus- ja muista oikeuksista poikkeamiseen lisääntyy siirryttäessä työskentelemään alemmantasoisen ohjeistuksen varassa.

Tästä on havainnollisena esimerkkinä eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 2358/2004, missä kysymys oli kunnalliseen hammashoitoon tuloksetta pyrkineen henkilön oikeuksista. Asiassa viranomaiset pohtivat sitä, oliko vastaanottovirkailija toiminut terveyskeskuksen ohjeiden mukaisesti. Eduskunnan oikeusasiamies puolestaan arvioi, olivatko potilaan oikeudet toteutuneet. Eivät ne olleet. Ei oikeuksia saa ohjeistuksin polkea.

Viime vuosina oikeudellistuminen onkin *perusoikeuksien* merkityksen kasvun myötä paljossa merkinnyt myös sitä, että yhä useammista asioista säädetään laintasoisesti. Aikaisemmin erityisesti hallinnossa vallalla ollut tapa järjestää asioita ensisijaisesti alemmanasteisin säännöksin ja ohjein on nähty tämän päivän *eurooppalaisen oikeusvaltion* keskeisten sääntelyperiaatteiden vastaiseksi. Vapauksiemme rajoittaminen ja muuttaminen edellyttävät pääsääntöisesti lain tukea. Ihminen on demokraattisessa oikeusvaltiossa vapaa ellei toisin säädetä.

Horisontaalisen ja vertikaalisen näkökulman erottaminen toisistaan säädösten ja säännösten tarkastelussa on tärkeää oikeusjärjestyksen yhteiskunnallisen tehtävän ymmärtämiseksi. Oikeuden *lähdesyvyttä* ei ole lupa sivuuttaa. Lähdesyvyydellä tarkoitan lyhyesti ilmaistuna oikeudellisen tiedon pitkää matkaa ihmisoikeuksista

kirjoitetun lain käytännön sovellutuksiin. Perustuslaki on erilainen kertomus oikeudesta kuin esimerkiksi valtioneuvoston asetus silloinkin, kun kysymys on lähtökohtaisesti saman asian järjestämisestä.

Mutta tämäkin jaottelu horisontaalisen ja vertikaalisen välillä kätkee vielä näkyvistä oikeusjärjestyksen tarkoituksen vaikutuksen normeihin ja niiden käyttöön. Myös oikeusjärjestyksen perustarkoitus ulottaa oman vaikutuksensa normien keskinäisiin suhteisiin. Oikeusvaltion oikeusjärjestys on moniulotteinen järjestys. Siinä järjestyksessä *ihmisellä* on keskeinen rooli. Tämän osoittaa havainnollisesti jo perustuslakimme ensimmäisen pykälän toinen momentti, missä on ilmaistuna valtiosäännön tarkoitus. Tuo säännös on seuraavan sisältöinen:

Suomen valtiosääntö on vahvistettu tässä perustuslaissa. Valtiosääntö turvaa ihmisarvon loukkaamattomuuden ja yksilön vapauden ja oikeudet sekä edistää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa.

Tämä perustuslain yllättävän usein havaitsematta jäävä eräänlainen peruspilari on samalla olennainen lähtökohta oikeusjärjestyksen syvällisemmälle ymmärtämiselle. Toisaalta se on kuitenkin erinomaisen yksinkertainen. Kun tarkastelemme eurooppalaisessa, demokraattisessa oikeusvaltiossa oikeusjärjestystä, lähtökohtana on välttämättä aina ihminen. Yhteiskunta on perimmältään *ihmistä* ja ihmisten yhdessä toimimista varten. Ja vastaavasti myös oikeus on perimmältään juuri *ihmistä* varten.

Näin on pitkään ajateltu ja näin ajatellaan nykyisin entistä painokkaammin. Se on vallitsevan länsimaisen *ihmiskäsityksen* mukaista. Oikeusjärjestys säädösten, säännösten ja niiden ilmaisemien sääntöjen sekä käytäntöjen kokonaisuutena on ennen kaikkea järjestys *yksilön vapauden ja oikeuksien* toteuttamiseksi oikeudenmukaisella tavalla. Vastaavasti näiden vapauksien ja oikeuksien rajoitukset ovat yhteydessä ihmiskuvaan.

Kaikki muu – oli sitten kysymys hallinnosta, kansainvälisistä suhteista, mediasta tai markkinoista – on enemmän tai vähemmän alisteista yksilön oikeuksille, erityisesti ihmis- ja perusoikeuksille. Tämä on eurooppalaisen oikeusvaltion keskeinen perusajatus. Tämä on vastaavasti myös modernin *persoonallisuus*oikeuden vastaan sanomaton perusajatus. Kysymys on ihmisen oikeuksista yhteiskunnassa. Niitä toteutetaan *ihmis- ja perusoikeusvelvoitteisesti*.

II Henkilöoikeudesta □ persoonallisuus

Oikeusjärjestys ja oikeusjärjestelmä liittyvät likeisesti toisiinsa, mutta ovat kuitenkin olennaisella tavalla eri asioita. *Oikeusjärjestys* on säädösten, säännösten, sääntöjen sekä niiden soveltamiskäytäntöjen kokonaisuus. Voimme myös puhua normien järjestyksestä.

Oikeusjärjestelmä puolestaan on oikeustieteen avulla syntynyt käsityksemme tuosta kokonaisuudesta. Oikeusjärjestelmän puitteissa systematisoimme, käsitteellistämme ja arvioimme oikeusjärjestystä. Tämän systematisoinnin tulosta yleisimmällä tasollaan on myös oikeuden jakaminen eri oikeudenaloihin. Sitä ei

lainsäätäjä yleensä tee. Sitä vastoin lainvalmistelun tiedollinen pohja seuraa useimmiten vallitsevaa systematiikkaa. Siksi se saattaa oikeustieteen tavoin joskus myös olla ajasta jäljessä.

Oikeustieteen systematiikassa *henkilöoikeudella* yhtenä monista oikeudenaloista on erittäin pitkä historia taustallaan. Tunnemme henkilöoikeuden jo roomalaisen oikeuden ajoilta. Yksi varhaisimmista roomalaisen oikeuden oikeussystemaattisista jaotteluista oli näet jako *henkilöoikeuksien, varallisuus-oikeuksien* sekä *perheoikeuksien* välillä.

Paljon myöhemmin – 1800-luvun alkupuolen saksalaisessa oikeussystematiikassa – henkilöoikeus oli yksi yksityisoikeuksista velvoite-, esine- ja perhe- sekä jäämistöoikeuden rinnalla. Ja vastaavasti paljossa saksalaiselta pohjalta suomalaisessa yksityisoikeudessa henkilöoikeudella on ollut ja on oma sijansa. Pitkään käytetyssä siviilioikeuden yleisten oppien oppikirjassa – kirjoittajina *T.M. Kivimäki* (1886–1968) ja *Matti Ylöstalo* (1917–2002) – se myös mainitaan, mutta jää vielä 1970-luvun alussakin lyhyen maininnan varaan alaa koskeneen silloisen lainsäädännön vähäisyyden vuoksi.

Kansallisen lakikirjamme – *Suomen Lain* – systemaattisessa jaottelussa henkilöoikeus on tänäkin päivänä lakikirjan ensimmäisen eli yksityisoikeudellisen osan ensimmäisenä systemaattisena kokonaisuutena – heti perusoikeuksien jälkeen sijoitettuna.

Henkilöoikeuden historiallinen sidonnaisuus yksityisoikeuteen oikeuden systematiikassa on ollut luontevasti ymmärrettävissä. Oikeuskelpoisuutta, oikeustoimikelpoisuutta sekä oikeussubjekteja tutkivana oikeudenalana henkilöoikeus on operoinut alueella, joka on välttämätön varallisuus-oikeudelle. Oikeustoimia kun tekevät ensi sijassa oikeustoimikelpoiset oikeussubjektit. Niinpä toisinaan vanhemman henkilöoikeuden erillisyyden on jopa kyseenalaistettu painottamalla sen luonnetta muuta yksityisoikeutta palvelevana oikeudenalana. Esimerkiksi Tanskassa maineikas yksityisoikeuden tutkija *Ernst Andersen* liitti 1970-luvun lopulla viimeisimpään henkilöoikeuden yleisesitykseensä alistavan alaotsikon: ”som inledning til formueretten”.

Jos henkilöoikeus olisikin vain yksityisoikeudellinen teoria oikeuskelpoisuudesta, oikeustoimikelpoisuudesta ja oikeussubjekteista, sen itsenäisyyden voisi etenkin markkinoiden näkökulmasta toki kyseenalaistaa. Tällöin kuitenkin sivuutettaisiin samalla se, mikä demokratiassa on tärkeintä; ihminen. Henkilöoikeus on ollut ja on tänään enenevässä määrin *ihmisen ja ihmiskäsityksen* oikeutta.

Jo *holhoustoimi*, joka on vakiintuneesti luettu osaksi henkilöoikeutta, tuo esiin ihmiskäsityksemme merkityksen yhteiskunnassa. Luonnollisen henkilön oikeustoimikelpoisuuden rajoja ja muotoja edunvalvontalainsäädännön puitteissa määritettäessä lähtökohtana on *ihmiskäsitys*.

Se on tieteen näkökulmasta yleisesti ottaen perusteltu käsitys siitä, millaisena eri tieteenaloilla ihminen eri ominaisuuksineen ymmärretään. Professori *Paavo Päivänsalon* (1918-2004) tavoin voimme jakaa ihmiskäsitykset kolmeen ryhmään; uskonnollisiin, filosofisiin ja erityistieteiden ihmiskäsityksiin. Puhumme esimerkiksi psykologisesta, humanistisesta tai kognitiivisesta ihmiskäsityksestä. Nuo näkemykset heijastuvat paljossa muun muassa siihen, miten opetusta koulu- ja yliopistolaitoksessa kehitetään.

Oikeudellinen ihmiskäsitys puolestaan on *arvoihin* ja *arvostuksiin* liittyvä asia. Ihmisen oikeudet ja niiden suoja rakennetaan vallitsevan ihmiskäsityksen mukaisesti. Taustalla ovat ennen kaikkea filosofiset ja uskonnolliset ihmiskäsitykset. Niiden avulla luodaan kuva ihmisen tarpeista ja niiden toteuttamiseen liittyvistä vapauksista. Näin ainakin pitäisi asian olla *ihmisoikeuksien* valossa. Niiden pohjalta Euroopan unionin perusoikeuskirjassa asetetaan ihminen kaiken toiminnan keskipisteeksi.

Oikeustoimikelpoisuus henkilöoikeuden perinteisenä peruskäsitteenä merkitsee yksilön yksityisoikeudellista perusliittymää yhteiskuntaan. Se on keskeinen osa oikeudellista identiteettiämme. Tyyppitilanteessa toimimme oikeustoimikelpoisuuden puitteissa; teemme oikeustoimia ja vastaamme niistä. Kaikilla ei kuitenkaan ole oikeustoimikelpoisuutta tai se on rajoitettua. Kysymys on suhtautumisesta ihmisen ominaisuuksiin ja hänen suojan tarpeeseensa. Oikeustoimikelpoisuuden määrittäminen ei siten ole vain lakiteknistä rajanvetoa markkinoiden ohjaamisessa. Jo tämä sinänsä yksinkertainen havainto antaisi nykyisinkin aiheen puolustaa perinteisen henkilöoikeuden itsenäisyyttä oikeustieteellisenä oikeudenalana.

Mutta yhteiskunnan ja valtion viimeaikaiset muutokset johtavat edelleen askelen pidemmälle. Ne antavat aiheen arvioida henkilöoikeutta myös osin uudemmissa lähtökohdista. Oikeustoimikelpoisuus on näet vain yksi monista liittymistämme yhteiskuntaan. Se on saanut ja saamassa rinnalleen useita muita samoin ihmiskäsityksistä lähteviä, joko vapauksiamme rajoittavia tahi ennen kaikkea niitä puoltavia sääntelyitä. *Itsemääräämisoikeutemme* on tullut uudella tavalla tärkeäksi asiaksi oli sitten kysymys *yksityisyytemme* suojasta, *sukupuolisesta identiteetistämme*, *henkilötietojemme käsittelystä*, *meihin kohdistuvasta valvonnasta*, *kulttuurisista tavoista* tai vaikkapa *potilaan oikeuksista*. Tämän päivän ihmiskäsitys oikeudellistuu enenevässä määrin.

Ihmiskäsitysten näkökulmasta perinteinen henkilöoikeus asettuikin luontevasti osaksi laajempaa oikeussystemaattista kokonaisuutta, jonka perustana on *yksilön persoonallisuuden suoja* yhteiskunnassa. Tällöin ei ole kysymys vain siitä, miten lakiteknisesti liitymme yhteiskuntaan, vaan millaisina yksilöinä liitymme siihen ja millaista suojaa persoonallisuutemme eri yhteyksissä saa. Tämän muutoksen myötä on myös tullut ajankohtaiseksi muuttaa terminologiaa. Voimme nykyisin perustellusti puhua yleiskäsitteenä *persoonallisuus-oikeudesta* – *personlighetsrätt*, *Persönlichkeitsrecht*, *law of personality*, *droits de la personnalité*, *derecho de la personalidad*.

Saksassa, missä persoonallisuus-oikeuden tärkeyteen havahduttiin uudelleen toisen maailmansodan jälkimainingeissa, persoonallisuus-oikeus on ollut tapana jakaa *yleiseen* ja *erityiseen* osaan. Yleisestä persoonallisuus-oikeudesta puhutaan silloin, kun lähtökohtana on yksilön persoonallisuuden *perustuslaillinen suoja*. Sen katsotaan kuuluvan laissa erikseen yksilöimättömiin, ihmisen kunnioittamisesta väistämättä seuraaviin vapaus-oikeuksiin. Perustuslaissa taataan yksilöille persoonallisuuden vapaa kehittäminen. Erityisellä persoonallisuus-oikeudella puolestaan tarkoitetaan niiden säädösten ja säännösten muodostamaa kokonaisuutta, joilla ihmisen persoonallisuutta suojataan tai annetaan mahdollisuuksia rajoittaa sitä.

Saksalainen oikeudenalan sisäinen jaottelu on sinänsä tärkeä. Se soveltuisi nykyisin perusoikeuksien merkityksen kasvun myötä hyvin myös meille. Niinpä kun jäljempänä puhutaan persoonallisuus oikeuden yleisistä opeista, on kysymys itse asiassa yleisen persoonallisuus oikeuden kuvauksesta.

Toinen tapa kuvata persoonallisuus oikeutta oikeudenalana on jakaa se muodolliseen ja *materiaaliseen* osaan. Tämä jaottelu kuvaa ehkä jonkin verran paremmin persoonallisuus oikeuden yhteiskunnallista merkitystä ja erilaisia käytännön ulottuvuuksia.

Muodollinen persoonallisuus oikeus jatkaa perinteisen henkilö oikeuden traditioita. Sen puitteissa tutkitaan ensi sijassa *oikeussubjekteja*: niiden syntyä, olemassaoloa, suhteita muihin oikeussubjekteihin, tunnistamista ja lakkaamista. Keskeisiä tutkimusaiheita ovat oikeus- ja oikeustoimikelpoisuuden teoriat, oikeushenkilö teoriat sekä yksilön erilaiseen tunnistamiseen liittyvä *tunnisteoikeus*. Yksilöiden tunnistaminen ja erottelu toistaan ovat erilaisten oikeussuhteiden ja valvonnan kannalta merkittäviä oikeudellisia asioita.

Tällaisena muodollinen persoonallisuus oikeus on edelleen välttämätön osa yksityisoikeutta. Oikeushenkilöiden monimuotoisuuden lisääntyessä ja niiden taloudellisen sekä muun merkityksen kasvaessa muodollinen persoonallisuus oikeus jakautuu kuitenkin entistä selvemmin niin, että oikeushenkilöitä koskevat teoriat ovat vakiinnuttaneet paikkansa ensi sijassa yhteisö oikeuden ja osin myös julkisoikeuden alueelle. Muodollinen persoonallisuus oikeus puolestaan on jäämässä ensi sijassa *luonnollisen henkilön* asemaa tutkivaksi siviilioikeudelliseksi oikeudenalaksi.

Materiaalinen persoonallisuus oikeus uudempana oikeudenalana puolestaan tarkastelee lähemmin niitä vapauksia ja oikeuksia sekä erilaisia, ensisijaisesti yksityisoikeudellisia *suojasäännöksiä* jotka koskevat meitä ja meidän toimintaamme *itsemääräämisoikeutemme* puitteissa yksilöinä yhteiskunnassa. Sellaisena se on säädös- ja säännösmäärältään jatkuvasti kasvussa oleva oikeudenala. Havainnollisen esimerkin tästä tarjoaa *yksityisyyden* suojan viime vuosina mittavaksi käynyt lainsäädännöllinen kehitys meillä ja muualla. Parhaillaan olemme myös siirtymässä ihmisen vanhuuden sekä vanhuuden ajan suunnittelun aiempaa kattavampaan sääntelyyn.

Materiaalisen persoonallisuus oikeuden nykyiseen säädöskehitykseen on löydettävissä ennen kaikkea neljä keskeistä syytä. Ne ovat (1) demokratian lisääntyvä formalisoituminen, (2) yhteiskunnan muutos entistä selvemmin uudeksi kansalaisyhteiskunnaksi, (3) yhteiskunnan nopea teknologinen muutos digitaaliseksi verkkoyhteiskunnaksi sekä (4) varhemman pohjoismaisen hallintovaltion asteittainen muutos moderniksi eurooppalaiseksi oikeusvaltioksi.

Kaikkia näitä neljää muutostekijää yhdistää yksilön oikeuksien toteuttamisen tasolla ja oikeusjärjestyksen vertikaalisen ymmärtämisen näkökulmasta *ihmisoikeuksien* käytännöllisen merkityksen kasvu. Olemme siirtyneet ihmis- ja perusoikeuksien käytännöllisen merkityksen aikakauteen. Nuo oikeudet ovat muuttuneet yleisistä periaatteellisista kertomuksista myös käytäntöihin välittömästi vaikuttaviksi velvoitteiksi. Professori *Raimo Siltala* on sattuvasti puhunut voittajan valttikorteista. Ja käytännöllisemmin ilmaistuna kaikissa tulkintatilanteissa meidän on pohdittava sovellettavan säännöksen

peruslainmukaisuutta sekä viime kädessä sen suhdetta ihmisoikeuksiin. Tämä lisää lakimiesten taitovaatimuksia.

Demokratian formalisoituminen on ilmiö, johon erityisesti edesmennyt akateemikko *Georg Henrik von Wright* (1916–2003) on perustellusti kiinnittänyt huomioita. Se liittyy toisaalta oikeudellistumiseen erityisesti säädösten ja säännösten määrän jatkuvana kasvuna ja toisaalta yhteiskunnallisten valtakoneistojen monimutkaistumiseen. Ilmiöllä on väistämätön yhteys myös taajamien kasvuun elämysympäristöjä monimutkaistavana tekijänä.

Tässä kehityskulussa ihminen etäännyy välittömästä yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta ja oikeuksiensa omakohtaisesta puolustamisesta. Sääntöjä ei vastaavasti enää koeta samalla tavoin itselle läheisiksi kuin aiemmin. Säännökset eivät välttämättä puhuttele, vaikka ne ovatkin nykyisin jopa tietoverkoissa kaikkien luettavissa. Niiden perusajatukset ovat vaarassa kadota näköpiiristämme. Näin vapaus, yhdenvertaisuus sekä tasa-arvo saattavat käytännössä enenevässä määrin vaarantua ja oikeudentunto heikentyä.

Von Wright onkin osuvasti todennut, että formalisoitunut demokratia aiheuttaa ihmisessä *pahan olon tunnetta*. Se on hyvin sanottu. Osana tuon pahan olon torjumista lainsäädäntöä pyritään täydentämään ihmisen persoonallisuutta suojaavin, ensisijaisesti *yksityisoikeudellisin suojasäännöksin*. Tätä kehitystä voidaan perustellusti luonnehtia *myönteiseksi oikeudellistumiseksi*.

Lainsäädäntötekniisessä katsannossa on tärkeää havaita, että aikaisemman teollisen yhteiskunnan tapa suojata yksilöä paljossa yksittäisin *sanktiosäännöksin* on yksilön suojan korostuessa saanut enenevässä määrin rinnalleen materiaalisia säännöstöjä. Lait viesteinä kertovat muustakin kuin sanktioista. Potilaan asemaa, sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksia ja henkilötietojen suojaa eri toiminnoissa koskevat persoonallisuus- ja oikeudelliset uudet säädökset ja niiden mukaiset ihmisen palvelut ovat tästä havainnollisina esimerkkeinä. Ne ovat laajempia kertomuksia yksilöiden oikeuksista.

Eräänlaisena vastakohtana demokratian formalisoitumiselle on ajatus *kansalaisyhteiskunnasta*. Puhumme siitä (civil society) yhtenä yhteiskunnan kehityksen monista vaihtoehdoista ja vaiheista.

Kansalaisyhteiskunnasta on ollut ja monia eri näkemyksiä. Yhteistä niille on nykyisin se, että kysymys on yhteiskunnasta, jossa valtion rooli on suppeahko - aikaisempaa suppeampi – ja ennen kaikkea perusoikeuksia takaava. Yksilöillä ja yhteisöillä on enenevässä määrin vapauksia vaikuttaa ja toimia yhdessä ja yksin valtiosta riippumatta. *Valtiopaternalismi* eli perinteinen ajatus siitä, että valtio tietää asiat yksilöä paremmin, supistuu.

Tietoverkkojen aikakaudella myös verkkojen käytön vapaus, niissä käytävät keskustelut ja niissä toimivat ns. *Cyberyhteisöt* tukevat osaltaan kansalaisyhteiskunnan kehitystä. Niinpä nykyisin puhutaan jo vakiintuneesti Web 2.0 -aikakaudesta ja ennakoidaan seuraavaa eli Web 3.0 -vaihetta. Tälle kehitykselle tunnusomaisia piirteitä ovat siirtymä verkkojulkaisemisen vastaanotosta interaktiivisuuteen, verkon käyttäjien omatoimisuuteen sosiaalisen median puitteissa sekä uudenlaiseen ihmisten sosiaaliseen verkostumiseen tietotekniikan avulla. Ns. kolmas sektori tällöin saa uusia järjestäytymisen muotoja.

Oikeudellisessa katsannossa tämän päivän kansalaisyhteiskunnassa tärkeää on

paluu pitkän hallintokeskeisen kauden jälkeen voimallisesti ihmiskeskeiseen ajatteluun ja sääntelyyn. Hallinto on ihmistä varten; ei suinkaan päinvastoin. Yksilö ei ole vain hallintoalamainen tai asiakas. Hän on ennen kaikkea päämies, jota palvellaan ja tarvittaessa suojataan ja jolla on oikeus tietoon siitä, mitäs tapahtuu.

Tämä muutos kohden ihmisen ja ihmisarvon syvällisempää kunnioittamista näkyy osaltaan siinä, että hallinnon tehokkuuden ja yksilön oikeuksien ristiriita pyritään jo lainsäädännön tasolla ratkaisemaan enenevässä määrin ihmisen eduksi. Tästä katsannosta persoonallisuus oikeus on osaltaan myös huonon, ihmistä alistavan byrokratian vastaista oikeutta. Vaikka yhteiskunta välttämättä oikeudellistuu, yksilön oikeudet ja niiden toteuttaminen korostuvat suhteessa hallintoon ja markkinoihin. Esimerkiksi *hallintolaki*, joka tuli voimaan vuoden 2004 alussa, painottaa entistä enemmän yksilön oikeuksia palveluun ja neuvontaan.

Kansalaisyhteiskunnassa myös yksilön etujen ajaminen on nousemassa aikaisempaa merkityksellisempään asemaan. Hänen edustamiseensa silloin, kun hän ei kykene itse toimimaan kiinnitetään erityistä huomioita lainsäädännön eri sektoreilla. Niin ikään erilaisten kolmannen sektorin yhteisöjen merkitys yksilöiden tukena on kasvussa. Ja viime kädessä *holhoustoimi* on koko lailla muuttanut muotoaan.

Aikaisemman holhouksen sijaan puhumme tänään yksityisoikeudellisesta *edunvalvonnasta*. Siinä kysymys ei ole vain perinteisestä *sosiaalisesta kontrollista* niihin kohdistuvana valvontana, jotka eivät pysty käyttämään täysimääräisesti yksityisautonomiaansa, vaan yksilöä tukevasta yksilöllisestä, aktiivisesta edunvalvonnasta. Tältä pohjalta aiemmat *ensi sijassa* yksilön *oikeustoimikelpoisuutta* koskevat muodollisen persoonallisuus oikeuden kysymykset täydentyvät uudella edunvalvontaoikeudella osana materiaalista persoonallisuus oikeutta. Varhemmasta *holhousoikeudesta* ollaan vuonna 1999 voimaan tulleen *holhoustoimilain* sekä edunvalvontavaltuutuksesta vuonna 2007 annetun lain myötä vähitellen siirtymässä tehokkaaksi tarkoitettuun *edunvalvontaoikeuteen*. Puhumme *tuetusta itsemääräämisoikeudesta*.

Teknologinen kehitys puolestaan on johtanut paitsi aikaisempaa parempiin viestintä- ja markkinamahdollisuuksiin myös siihen, että mahdollisuudet valvoa ihmistä ja hänen elämisspiiriänsä välittömästi tai välillisesti elämän eri tilanteissa ovat merkittävästi muuttuneet. Esimerkiksi tietoverkkojen käytössä informaation työn aikakaudella kysymys ei ole vain vapauksista, vaan myös valvonnasta. *Yksityisyyttämme* ja siihen liittyviä eri toimia on entistä helpompi havainnoida sekä myös loukata joko erilaisen aktiivisen valvonnan ja seurannan tai olemassa olevan informaation monimuotoisen käsittelyn avulla.

Käytännössä yksityisyytemme vaarantuu jo liittäessämme tietokoneen avoimeen tietoverkkoon; verkkoon, jonka tietoturva tänä päivänä on perin puutteellinen. Avointen tietoverkkojen käyttö on kuitenkin *verkkoyhteiskunnan* arkipäivää. Samalla viestinnän jo perustuslaissa suojattu *luottamuksellisuus* on käytännössä heikentynyt. Vastaavasti biologisten tunnisteiden lisääminen passeihin ja muihin tunnistamisvälineisiin tekee yksilöiden valvonnan entistä tehokkaammaksi kansallisesti ja kansainvälisesti. Älypuhelimet puolestaan tarjoavat uuden merkittävän mobiiliin valvonnan mahdollisuuden. Siihen on havahduttu aluksi perin hitaasti.

Kaiken kaikkiaan meitä koskevaa informaatiota on digitaalisessa toimintaympäristössä entistä helpompi etsiä, koota ja yhdistää niin verkoissa kuin niiden ulkopuolellakin. Elämismaailmamme suhteessa ulkopuolisiin – yksilöihin, yhteisöihin ja julkiseen valtaan – on näin merkittävästi muuttunut. On entistä vaikeampaa olla yksin niin halutessaan. Yksityisyyden puolustamiseksi onkin 1970-luvulta lähtien kansallisesti ja kansainvälisesti säädetty huomattava määrä uutta *personallisuus oikeudellista* lainsäädäntöä.

Vastaavasti *geenitekniologian* kehitys on tekemässä mahdolliseksi ihmisen perimän varsin tarkan selvittämisen ja siihen vaikuttamisen. Tämäkin on osa uutta informaationaalisuutta. Tiedämme ihmisestä enemmän kuin aikaisemmin, ja yksilön terveyteen sekä persoonallisuuteen voidaan vaikuttaa jo ennen syntymää. Yhtä lailla ihmisen ominaisuuksia ja sairauksia on mahdollista seurata ja ennakoita geenitestien perusteella hänen eläessään. Samoin biopankit merkitsevät uutta askelta ihmisen perimän ja muiden biologioiden ominaisuuksien hyödyntämisessä.

Tämän teknologisen kehityksen on katsottu edellyttävän lainsäädännöllisiä toimia yksilön ainutkertaisuuden ja persoonallisuuden suojaamiseksi muutoinkin kuin perinteisen lailla sääntelemättömän lääketieteen etiikan puitteissa. Persoonallisuus oikeuden normipohja on myös tätä kautta kaiken aikaa laantumassa yksityisyytemme ja persoonallisuutemme puolustamiseksi. Niinpä potilaan ja lääketieteellisen tutkimuksen tutkimuskohteen oikeuksia tarkastelevasta *potilasoikeudesta* on verraten lyhyessä ajassa tullut merkittävä osa persoonallisuus oikeutta.

Neljäntenä persoonallisuus oikeuteen keskeisesti vaikuttavana kehityspiirteinä on esille otettava edellä jo useasti mainittu *oikeusvaltion* kehitys. Vielä joitain aikoja sitten tuolla saksalaisperäisellä, 1830-luvulta peräisin olevalla *käsitteellä* oli jopa huono maine. Sitä ei juurikaan käytetty muutoin kuin iskusanana jonkin puolesta tai vastaan. Tänäpäin puhumme eurooppalaisesta oikeusvaltiosta uudella tavalla. Se on nykyaikaiselle demokratialle keskeinen tavoite; valtio, joka kunnioittaa ihmisen oikeuksia ja hänen mahdollisuuksiaan toteuttaa oikeutensa tehokkaasti.

Euroopan unionin perusoikeuskirjan johdannossa todetaan muun ohella: Unioni on tietoinen henkisestä ja eettisestä perinnöstään, ja unionin perustana ovat ihmisarvon, vapauden, yhdenvertaisuuden ja yhteisvastuullisuuden jakamattomat ja yleismaailmalliset arvot. Se rakentuu kansanvallan ja oikeusvaltion periaatteille. Se asettaa ihmisen toimintansa keskipisteeksi ottamalla käyttöön unionin kansalaisuuden ja luomalla vapauten, turvallisuuteen ja oikeuteen perustuvan alueen.

Modernissa oikeusvaltiossa yksilön oikeuksien tulisi olla entistä tehokkaampia ja entistä aikaisemmassa vaiheessa toteuttavissa. Puhumme oikeuden aikaistumisesta. Vastaavasti odotamme eri instituutioiden – niin julkisten kuin yksityistenkin – toiminnalta aikaisempaa parempaa *oikeudellista laatua*. Tavanomaisten hyvinvoinnin muotojen – taloudellisen ja sosiaalisen – lisäksi oikeusvaltiossa on syytä puhua myös *oikeudellisesta hyvinvoinnista*.

Tämä oikeusvaltiokehitys, joka on perimmältään yleiseurooppalainen ja myös Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa näkyvästi esille tuotu, on kuitenkin Suomessa edennyt käytännössä verraten hitaasti. Sekä perinteinen hallintovaltiollinen byrokratia että viime kädessä prosessisäännöksiin hitaaksi ja

kalliiksi tehty asioiden ratkaiseminen yleisissä tuomioistuimissa ovat olleet näkyvimpiä esteitä matkalla aitoon, oikeuksien nopeaa ja tehokasta toteuttamista sekä suojaamista kunnioittavaan oikeusvaltioon. Suomen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelta lyhyehkössä saamat valittavan lukuisat langettavat ratkaisut painottuvatkin juuri oikeudenkäynnin ja täytäntöönpanon puutteisiin. *Oikeudellinen hyvinvointi* ei vielä ole riittävällä tasolla.

Puhuttaessa edellä mainituista neljästä keskeisestä muutostekijästä emme voi unohtaa myöskään *ihmisoikeuksien* uutta roolia oikeuden vertikaalisuudessa. Ihmisoikeuksien merkitys on viime vuosina noussut kansallisesti ja kansainvälisesti sekä lainsäädäntöä muuttavana, oikeudenkäyttöä muuttavana että yleisenä tulkintatekijänä oikeudellisessa elämässä. Ihmis- ja perusoikeudet ovat ihmiskäsitysten oikeutta, joka nykyisin yhä useammin ulottuu juhlapuheista oikeuden toteutumiseen käytännön oikeudellisessa elämässä.

Ihmisoikeusjuridiikka ei – toisin kuin etenkin aiemmin monasti on luultu – ole vain pakolais- ja vähemmistökysymysten sekä ääritilanteiden juridiikkaa, vaan myös eri alojen yleisten oppien keskeinen muutostekijä oikeusjärjestelmässä. Edellä mainittu oikeusvaltiokehitys on näkyvä osa tätä muutosta. Sen myötä olemme siirtyneet valtioon, missä ihmisen ja hänen ominaisuuksiensa sekä taipumuksiensa kunnioittaminen on paljossa toista kuin muutama vuosikymmen sitten. Elämme ihmis- ja perusoikeusvelvoitteisessa valtiossa.

Persoonallisuus oikeudet ja ihmisoikeudet ovatkin tiiviissä kosketuksessa toistensa kanssa. Persoonallisuus oikeuksin toteutetaan ihmisoikeuksien tavoitteita edettäessä perusoikeuksien kautta tavanomaisen lainsäädännön tasolle. Ennen kaikkea materiaallinen persoonallisuus oikeus on tavanomaista voimakkaammin ihmisoikeusperusteinen, yksilön oikeuksia ja ainutkertaisuutta koskettava oikeudenala. Ihmiskäsitys on muuttunut.

Materiaalisen persoonallisuus oikeuden keskeinen lainsäädäntö – yksityisyys- ja tietosuojalainsäädäntö, potilaslainsäädäntö, nimi- ja tunnistelainsäädäntö sekä edunvalvontalainsäädäntö – on myös lainsäädäntöä, joka jossain vaiheessa koskee kaikkia kansalaisia. Tässä mielessä kysymys on itsemääräämisoikeuttamme koskevasta *yleislainsäädännöstä*. Se on kaikille tärkeää, oikeudellisessa viestinnässä erityistä huolenpitoa edellyttävää lainsäädäntöä. *Vanhuusoikeus* uutena tärkeänä oikeudenalana lisää osaltaan persoonallisuus oikeuden merkitystä ihmisen koko elämänkaaren oikeudenalana.

Toisesta näkökulmasta materiaallinen persoonallisuus oikeus on niin meillä kuin muuallakin myös *deliktioikeutta*. Toisin sanoen sen puitteissa tarkastellaan yksilön itsemääräämisoikeuden erilaisia loukkauksia ja niiden korvausseuraamuksia. Tähän ei ole tarjolla yleistä lainsäädäntöä, vaan itsemääräämisoikeuden loukkausten arviointi on joko eri lakien yksittäisten säännösten varassa tai viime kädessä yleisen vahingonkorvausoikeuden puitteissa tapahtuvaa. Osa loukkauksista on myös sidoksissa rikoslainsäädäntöön ja sen myötä rikoksen ja vahingon yhteyteen. Myös näihin tilanteisiin persoonallisuus oikeus oikeudenalana avaa ihmistä arvostavan, rikosoikeutta merkittävästi syvällisemmän ihmisoikeusperusteisen näkökulman.

Toisaalta henkisen kärsimyksen – siitähän persoonallisuus oikeuksien loukkaamisessa useimmiten on kysymys, korvaaminen

on meillä Suomessa toistaiseksi verraten kehittymätöntä ja perin alhaisia korvausmääriä suosivaa. Niinpä vuoden 2006 alussa voimaan tulleessa rikosvahinkolaissa on määritelty korvausten *enimmäissummat*, joita tarkistetaan valtioneuvoston asetuksella kolmivuotiskausittain rahan arvon muutoksia vastaavasti. Ihmisarvon näkökulmasta ratkaisumalli on perin ongelmallinen. Ihmisarvo ja rahan arvo ovat eri asioita. Eikä tilannetta paranna se, että tuomioistuinlaitoksessa on käytössään suositustietokanta – henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia– jonka suositukset perustuvat ensi sijassa aikaisempiin korvausmääriin. Tämä saattaa olla omiaan jopa hidastamaan korvausmäärien nousua. Ennakkoratkaisussa KKO:2009:82 korkein oikeus onkin huomauttanut aikaisempien korvausmäärien ongelmallisuudesta ja tuominnut hovioikeuden tavoin henkilövahinkoasian neuvottelukunnan suosituksen ylittävän korvauksen. Eri mieltä ollut jäsen olisi pitäytynyt suosituksen mukaiseen enimmäismäärään.

III Personallisuus oikeuden yleiset opit

1. Itsemääräämisoikeus tarkastelun lähtökohtana

Oikeussystematiikkaan kuuluu vakiintuneesti myös eri oikeudenalojen yleisten oppien kehittäminen ja käyttö. Yleisten oppien puitteissa puhutaan kunkin oikeudenalan keskeisistä teorioista, periaatteista ja käsitteistä. Tämä on osa systematisoinnin keskeistä ideaa. Yleisten oppien tarjoamien työvälineiden avulla tunnistamme oikeudellisia ongelmia ja niiden ratkaisemisen periaatteita. Yleiset opit osoittavat, mikä on yhteistä ja tärkeää kullakin oikeudenalalla. Professori *Hannu Tolosen* (1945–2005) vakuuttavasti ilmaisemin tavoin voidaan yleisten oppien sanoa olevan myös *kertomuksia siitä, mikä on oikein*.

Eri oikeudenalojen yleisissä opeissa on sekä yhteisiä että ennen kaikkea eriäviä, alakohtaisia piirteitä. Yhteistä on ja tulee tänä päivänä olla ihmisoikeuksien merkitys. Mikään oikeudenala ei modernissa oikeusvaltiossa voi tieteelliseen totuuteen pyrittäessä erottua toisista vain ihmisoikeuksia korostamalla. Ne kuuluvat väistämättä kaikille; kaikille ihmisille, kaikille tutkijoille ja kaikille oikeudenaloille.

Eri asia on, että ihmisoikeussopimuksissa käsiteltyjen asioiden merkitys kullakin oikeudenalalla vaihtelee jonkin verran. Niinpä persoonallisuus oikeudessa niiden merkitys on väistämättä tavanomaista suurempi. Kansainvälisin ihmisoikeussopimuksin on pyritty yleisesti määrittelemään ne yksilön vapaudet ja oikeudet, joita nykyisen *ihmiskäsityksen* mukaan pidetään välttämättöminä oikeusvaltiossa. Ja persoonallisuus oikeuden pohjana on edellä kerrotulla tavalla juuri ihmiskäsitys; käsitys ihmisen vapauksista ja oikeuksista sekä vastaavasti velvollisuuksista oikeusvaltion puitteissa toimivassa demokratiassa.

Persoonallisuus oikeuden yleisten oppien rakentamisen lähtökohtana on yksilön *itsemääräämisoikeus*. Se on filosofisena käsitteenä perin vanha, mutta nykyisin on tapana viitata ennen kaikkea *John Locken* (1632–1734) ja sekä hänen jälkeensä *David Humen* (1711–1776) ja *Immanuel Kantin* (1724–1804) ajatteluun puhuttaessa ihmisen itsemääräämisoikeudesta.

Käsite ei kuitenkaan ole jäänyt vain historian lehdille. Myös 2000-luvun ihmiskäsityksen mukaan yksilön liittymä yhteiskuntaan on ymmärrettävissä itsemääräämisoikeuden avulla. *Yhteiskuntasopimusten* tasolla ymmärrämme ihmisen vapaana yksilönä, joka käyttää itsemääräämisoikeuttaan demokratian sille asettamin välttämättömin rajoituksin. Kysymys on tieteen näkökulmasta asiaa tarkastellen *teoriasta*. Olemme hyväksyneet teorian itsemääräämisoikeudesta. Se on myös kiistatta YK:n ihmisoikeussopimuksen tausta-ajatus ja nimenomaisesti näkyvillä esimerkiksi alkuperäiskansojen oikeuksia koskevassa YK:n yleiskokouksen julistuksessa vuodelta 2007. Tuossa julistuksessa se ilmaistaan yksilötason oikeuksina.

Muutoin itsemääräämisoikeutta lainsäädännön ja oikeuskirjallisuuden tuntemana käsitteenä käytetään yleensä täysin toisessa merkityksessä; kansainvälisen oikeuden sekä rikosoikeuden puitteissa kansallista sekä kansojen itsemääräämisoikeutta tarkoittaen.

Käytännössä itsemääräämisoikeus on myös eri tieteenaloilla eri tavoin käytetty käsite. Tällöin sen yhteys alkuperäiseen filosofiseen ja yhteiskunnalliseen taustaan jää helposti näkymättömiin.

Itsemääräämisoikeus on suomalaisessa oikeustieteessä kuitenkin vielä uudehko käsite. Tämä johtuu osaltaan siitä, että yksilön perusoikeuksien ja persoonallisuus oikeuden – varhemman henkilöoikeuden – merkitys perinteisessä hallintovaltiossa on ollut nykyistä vähäisempi. Tuolloin toki puhuttiin vähässä määrin *yksityisautonomiasta*. Tuolla ilmaisulla oli kuitenkin paljossa vain yhteiskuntapoliittinen merkitys. Moderni itsemääräämisoikeus on ensisijaisesti tullut meillä tutuksi filosofisesta keskustelusta. Sieltä tuo käsite on vähin erin siirtynyt persoonallisuus oikeuden yleisin oppeihin ja edelleen – joskin vielä vähässä määrin – uudempaan lainsäädäntöön.

Sekä laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (*potilaslaki*) että *mielenterveyslaissa* on jo useamman vuoden ajan käytetty itsemääräämisoikeutta yhtenä potilaan oikeuksia ilmentävänä keskeisenä käsitteenä. Sitten se otettiin käyttöön vuonna 2000 laissa *sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista*. Uusin erillinen ilmentymä on vuoden 2006 alussa voimaan tulleen uuden rikosvahinkolain käsite *seksuaalinen itsemääräämisoikeus*. Sen loukkaaminen kuuluu tekoihin, jotka oikeuttavat rikosvahinkolaissa tarkoitettuun kärsimyksen korvaamiseen viime kädessä valtion varoista. Lisäksi lainsäädännössä on useampia viittauksia etenkin potilaslain mukaiseen itsemääräämisoikeuteen. Erittäin tärkeä on potilasasiakirja-asetuksessa asetettu velvollisuus tehdä itsemääräämisoikeuden rajoituksista merkinnät potilasasiakirjoihin.

Itsemääräämisoikeus yksilön oikeutena päättää itse itseään koskevista asioista, valvoa niiden toteutumista sekä saada oikeusturvaa yhteiskunnassa voidaan jaotella useammin eri tavoin. Seuraava viisijako on siten vain yksi mahdollisuus, mutta sellaisenaan tämän päivän oikeusjärjestykseen verraten hyvin soveltuva. Jaamme itsemääräämisoikeuden seuraaviin viiteen keskeiseen, yleiseen peruselementtiin. Ne ovat (1) *oikeus sisäiseen vapauteen*, (2) *oikeus ulkoiseen vapauteen*, (3) *oikeus kompetenssiin*, (4) *oikeus valtaan* ja (5) *oikeus tietoon*.

Oikeuttamme sisäiseen vapauteen voidaan luonnehtia myös oikeudeksi henkiseen loukkaamattomuuteen. Sitä suojataan muun ohella erilaisin

yhdenvertaisuus-, tasa-arvo-, sananvapaus-, uskonnonvapaus- ja kunnianloukkaussäännöksiin. Ihmisellä on niin halutessaan oikeus olla yksin omine ajatuksineen ja käsityksineen tai vastaavasti oikeus edistää niitä yksin tai yhdessä muiden kanssa, eikä ulkopuolisilla ole oikeutta niihin puuttuen horjuttaa hänen kunniaansa tai tasa-arvoista asemaansa muihin nähden.

Tässä sääntelyn kentässä *tasa-arvolainsäädäntö* sekä *syrijintäkieltolainsäädäntö* edustavat näkyvällä tavalla uutta, modernin oikeusvaltion oikeutta. Ja vastaavasti yksilön kunnian suoja tulee nykyisin arvioitavaksi paitsi perinteisen rikosoikeudellisen kunnianloukkaussääntelyn, myös häirintää ja työpaikkakiusaamista koskevan uussääntelyn avulla.

Oikeus ulkoiseen vapauteen puolestaan merkitsee ensi sijassa oikeutta olla fyysisesti yksin ja liikkua sekä valita asuinpaikkansa vapaasti. Ulkoista vapautta on perinteisesti suojattu ennen kaikkea ruumiillista koskemattomuutta ja kotirauhaa koskevin säännöksiin. Liikkumisen vapautta ihmisoikeutena tukee Euroopassa nykyisin myös vapaan liikkumisen direktiivi (2004/38/EY, Euroopan unionin kansalaisten ja heidän perheenjäsentensä oikeudesta liikkua ja oleskella vapaasti jäsenvaltioiden alueella).

Asuinpaikan valintaa on vanhan hallintovaltioperiaatteen mukaisesti pitkään rajoitettu kotikuntalain sekä sosiaalihuoltolain säännöksiin pitkäaikaispotilaiden osalta. Tämä rajoitus poistui vuoden 2011 alussa. Kuin muistona menneiltä ajoilta perustuslakivaliokunta käytti kuitenkin lainmuutoksia koskevassa lausunnossaan ilmaisua *laitoshoidokki*. Ei niin saisi oikeusvaltiossa tehdä.

Uudehkona tärkeänä lainsäädännöllisenä ulkoisen vapauden takeena on erikseen mainittava *lähestymiskielltoa* koskeva lainsäädäntö. Tuomioistuimen määräämällä lähestymiskiellolla rajoitetaan yksilön liikkumisen vapautta toisen fyysisen koskemattomuuden, kotirauhan ja vastaavasti liikkumisen vapauden suojaamiseksi. Kielto koskee paitsi lähestymistä, myös seuraamista ja tarkkailua sekä erilaista yhteydenpitoa. Laki lähestymiskiellosta tuli voimaan vuoden 1999 alusta. Vuoden 2005 alusta lähtien se on ulotettu koskemaan myös perheen sisäisiä suhteita.

Uudessa digitaalisessa verkkoyhteiskunnassa ulkoinen vapaus merkitsee enenevässä määrin myös oikeutta pysytellä erilaisen teknisen valvonnan ulkopuolella. Olemme siirtyneet yhteiskuntaan, missä erilaiset ihmisiin kohdistuvan teknisen valvonnan mahdollisuudet ovat moninkertaistuneet. Ne ulottuvat perinteisestä salakatselusta ja salakuuntelusta yksilön paikantamiseen sekä hänen sähköisen viestintänsä seuraamiseen. Tämä kehitys on ollut myös yksi kansainvälisen *yksityisyyden* suojaa sekä *henkilötietojen* suojaa koskevan keskustelun sekä uussääntelyn painopisteistä jo usean vuoden ajan. Vastaavasti salakatselua ja salakuuntelua koskeva rikosoikeudellinen säännöstö on meillä vuonna 2000 uudistettu vastaamaan sekä silloista teknologista kehitystä että vallitsevaa käsitystä yksityisyyden suojasta. Nuo säännökset ovat nykyisin rikoslain 24 luvussa; yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamisesta.

Oikeutta sisäiseen ja ulkoiseen vapauteen kutsutaan toisinaan myös yhteisesti oikeudeksi *integriteettiin* eli koskemattomuuteen. Tässä tarkoituksessa termiä *integritet* käytetään esimerkiksi perustuslain sekä vuoden 2004 alussa voimaan tulleen yhdenvertaisuuslain ruotsinkielisissä käännöksissä. Suomenruotsalaisessa

ja ruotsalaisessa tietosuojalainsäädännössä tuolla termillä on kuitenkin myös toinen, lähinnä ihmisen *yksityisyyttä* (privacy, Privatsphäre, privée) tarkoittava merkitys.

Oikeus kompetenssiin eli *kelpoisuuteen* on yhteiskunnassa toimimistamme koskeva itsemääräämisoikeuden osa. Lähtökohtana on ajatus ihmisestä toimimassa itse omassa asiassa. Sitä pyritään suojamaan ensisijaisesti oikeustoimikelpoisuuden ja erilaisten muiden, ihmisen ja hänen taitojensa arviointiin perustuvien kelpoisuuksien avulla. Kelpoisuuksien viimeisen, loukkaamattomimman ytimen muodostaa *testamenttauskelpoisuus*. Vaikka emme enää voisi toimia yhteiskunnassa oikeustoimikelpoisuutemme puitteissa, testamenttimme saattaa jäädä päteväksi eikä kukaan muu ole missään tilanteessa oikeutettu tekemään testamenttia puolestamme.

Vastaavasti siviilioikeudellisen edunvalvontaoikeuden sovellutuksien kompetenssimme käyttöä tuetaan tai se korvataan tilanteissa, joissa emme itse pysty toimimaan tai tarvitsemme myötävaikutusta toimintaamme. Holhoustoimilaki ja laki edunvalvontavaltuutuksesta ovat keskeiset edunvalvonnan lait, mutta tilannekohtaisesta edunvalvonnasta ja edustamisesta on säännöksiä myös monessa erillislaissa. Toisen puolesta toimimisen merkitys korostuu lapsuuden ja vanhuuden aikana.

Edunvalvonnan kaikkein yleisimmällä tasolla pyritään *institutionaalisen* lainsäädännön avulla yksilön ja hänen tahtonsa kunnioittamiseen sekä parempaan tasapainoon heikomman ja vahvemman välisessä suhteessa. Tällöin materiaalisien oikeuden yhteyteen liitetään yksilön oikeuksia tietyn lainsäädännön puitteissa suojaava *viranomaiskoneisto*. Viranomainen ohjaa, valvoo, neuvoo ja eräissä tapauksissa myös edustaa yksilön puolesta. Oikeuksien toteutuminen halutaan siten ensi sijassa turvata lakiin liitetyn viranomaiskoneiston, ei vain jälkikäteisesti tuomioistuinten tai hallintoviranomaisten toimesta. Havainnollisia esimerkkejä modernin institutionaalisen lainsäädännön mukaisista ohjaavista ja valvovista viranomaisista ovat vaikkapa tietosuojavaltuutettu, potilas- ja sosiaaliasiamiehet, vähemmistövaltuutettu ja tasa-arvovaltuutettu. Näistä tietosuojavaltuutettu on jo henkilötietodirektiivissä nimenomaisesti edellytetty riippumaton viranomainen.

Oikeus valtaan itsemääräämisoikeutemme neljäntenä keskeisosana puolestaan merkitsee esimerkiksi oikeutta määrätä omasta ruumiistamme, terveydestämme ja meitä koskevasta informaatiosta. Vaihdantaa ajatellen voidaan vanhan filosofiassa käytetyn ilmaisun mukaisesti sanoa *ihmisen oikeudellisesti omistavan itsensä*. Tämä näkökulma on tullut entistä tärkeämmäksi käytettäessä ihmisen elimiä ja informaatiota raaka-aineena eri markkinoilla. Kuitenkin yksilö itsemääräämisoikeutensa puitteissa itse ensisijaisesti määrää näistä asioista oman kuvansa käytöstä vaihdannassa. Hänelle kuuluu siten pääsääntöisesti omaa ruumistaan koskeva *fyysinen* ja omia tietojaan koskeva tiedollinen *itsemääräämisoikeus*.

Fyysisen itsemääräämisoikeuden suojaaja on vuonna 2010 merkittävästi kavennettu muuttamalla lakia *ihmisen elimien, kudoksien ja solujen lääketieteellisestä käytöstä*. Kun elinsiirto aikaisemmin edellytti luovuttajan ennakkollista suostumusta, lähtökohtana on nyt elinsiirron mahdollisuus ellei yksilö ole sitä ennakkollisesti kieltänyt. Tämä *utilitaristinen*, teknologisen kehityksen ja

yhteisen hyvän ajatukselle perustettu muutos on ihmisarvon näkökulmasta kritiikille altis. Eduskunnan perustuslakivaliokunta totesikin muutosta koskevassa lausunnossaan aivan oikein ihmisarvon loukkaamattomuuden ulottuvan myös kuolemanjälkeiseen aikaan. Siksi puutteellista lakiehdotusta täydennettiin Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojaamisesta biologian ja lääketieteen alalla tehdyn yleissopimuksen lisäpöytäkirjaan ihmisalkuperää olevien elinten ja kudosten siirroista (SopS 23–24/2010) perustuvalla vainajan tahdon selvittämissäännöksellä.

Suhteessa yhteiskuntakoneistoon oikeus valtaan puolestaan merkitsee tiedollisen itsemääräämisoikeuden ohella viime oikeutta toteuttaa lailliset vaateet oikeudenmukaisella tavalla. Yhteiskunnan on vastaavasti tarjottava tähän asianmukaiset, tehokkaat koneistot. Oikeudenmukainen oikeudenkäynti sekä hyvä hallinto ovat tuosta näkökulmasta kansalaisten oikeuksien keskeisiä toteutusvälineitä. Mutta yhtä tärkeä on mahdollisuus turvautua *riippumattomien* viranomaisten apuun jo ennen mahdollista tuomioistuinmenettelyä. Tämä on keskeinen osa tämän päivän demokraattisen oikeusvaltion perusajatusta. Samalla perinteinen vallan kolmijako-oppi on muuttunut nelijako-opiksi. Hallintovallan, lainsäädäntövallan ja tuomiovallan rinnalle on noussut riippumaton ohjaus ja tukivalta.

Oikeus tietoon on viime vuosina tullut yhä tärkeämmäksi itsemääräämisoikeuden osaksi ja samalla muiden itsemääräämisoikeuden osioiden toteutumisen takeeksi. Ikivanha, alun perin jo antiikin ajoilta peräisin oleva sanonta siitä, että tieto on valtaa, kuvaa hyvin tätä itsemääräämisoikeutemme syvällistä, mutta usein sivuutettua osatekijää.

Voidaksemme perustellusti päättää itseämme ja yhteiskuntaa koskevista asioista tarvitsemme enenevässä määrin asianmukaista tietoa itsestämme, yhteiskunnasta, erilaisista yhteisöistä ja joskus myös muista kansalaisista. Yhteiskuntaa ja yhteisöjä ajatellen puhumme nykyisin yhä useammin myös *läpinäkyvyyden* vaatimuksesta. Se on persoonallisuusoikeuden kannalta tärkeä käsite myös siksi, että erilaisten yhteisöjen läpinäkyvyys huonosti toteutettuna tai väärin ymmärrettynä saattaa samalla kaventaa merkittävästikin yksilön vapauksia.

Suhteessa julkiseen valtaan julkisuusperiaate on keskeinen oikeuttamme tietoon palveleva oikeusperiaate. Sen asianmukainen toteuttaminen verkkoyhteiskunnassa edellyttää julkisten tietovarantojen avoimuutta ja laadukkuutta. Kysymys ei ole vain yksittäistapauksellisesta perinteisestä asiakirjajulkisuudesta vaan myös pääsystä tietoverkkoihin ja digitaalisiin tietovarantoihin. Meneillään oleva siirtymä kohden julkisen vallan hallussa olevien tietovarantojen ja niissä olevien tietojen aikaisempaa parempaa avoimuutta - Open Access -onkin nähtävä myös yksilön itsemääräämisoikeuden kehitysaskelena. Tätä aihetta käsitellään lähemmin oikeusinformatiikan yhteydessä.

Kaiken kaikkiaan itsemääräämisoikeutta eri ulottuvuuksineen voidaan luonnehtia jopa välttämättömäksi yhteiskunnalliseksi *teoriaksi*, joka kuvaa ihmiskäsitystä ja sen mukaisia oikeuksia. Se on ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien säätämisen ja niiden ymmärtämisen sekä noudattamisen välttämätön, oikeuden yleisten oppien tason teoria. Niinpä Euroopan neuvoston suosituksessa edunvalvontavaltuuksista todetaan sattuvasti, että "self-determination is essential in respecting the human

rights and dignity of each human being”

Oikeuksien tasolla ihmisoikeudet ja perusoikeutemme ovat itsemääräämisoikeutta keskeisimmin turvaavia oikeuksia. Mutta kaikesta ei ole välittömästi säädetty. Niinpä esimerkiksi oikeus tietoon on tässä katsannossa eräänlainen *metaoikeus*, jota edistetään ihmis- ja perusoikeuksin. Lainsäädännön tasolle tuodut ihmis- ja perusoikeudet eivät siten ole oikeusjärjestelmän ylimmän tason oikeuksia. Niiden yläpuolella ovat vielä niistä kertovat metaoikeudet. Tämä unohtuu monasti arvioitaessa ihmisen oikeuksia suppeasti vain perustuslakiin välittömästi näkyville kirjoitettujen oikeuksien valossa.

On tärkeää havaita, itsemääräämisoikeuksien jaottelu ei välttämättä tyhjenny edellä kuvattuun yleiseen viisijakoon. Sitä voidaan ja tulee tarkentaa suhteessa elämismailman eri perustilanteisiin. Tällöin esimerkiksi oikeus elämään, oikeus terveyteen ja viime kädessä myös oikeus kuolemaan ovat nekin oikeudellisesti merkityksellisiä itsemääräämisoikeutemme osa-alueita. Niitä suojataan erilaisin, pääosin persoonallisuusoikeyteen kuuluvien säännöksiin ja säädöksiin. Yhtä lailla huomattavaa on, että henkilötietojen suoja ulottuu Suomessa henkilötietolain mukaisesti kiistattomasti myös kuolemamme jälkeiseen aikaan. Kaikkialla näin ei ole asian laita, mutta aihetta koskeva lainsäädäntö on lisääntymässä.

Itsemääräämisoikeus on toisaalta myös laajemmin sidoksissa näkemyksiin yhteiskunnasta. Emme voi maininnoitta sivuuttaa *yhteiskuntapoliittisia* näkemyksiä yksilön ja yhteiskunnan suhteesta. Viime kädessä itsemääräämisoikeutemme toteutuminen riippuu paljossa myös siitä, missä määrin ja miten oikeuksiamme suojaavia ja valvovia koneistoja rahoitetaan. Oikeus teoriassa ja oikeus käytännössä saattavat poiketa merkittävästi toisistaan. Tämä on, kuten eduskunnan oikeusasiamies on raportissaan Ympäri vuorokautisessa hoidossa olevien vanhusten perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisesta (eoa 213/2009) osoittanut, yksi *vanhuusoikeuden* peruskysymyksistä. Oikeusvaltion näkökulma ei siten ole ainoa selitystapa. Nykyaikaisen persoonallisuusoikeyden peruskuvauksessa se on kuitenkin välttämätön ensisijainen näkökulma.

Yhteiskuntapoliittisista näkökulmista osin riippumatta olemme teknologian kehittymisen myötä toisaalta todistamassa tosiasiallisen valvontayhteiskunnan riskien kasvua. Teknologia tarjoaa byrokraattiselle tehokkuudelle uusia mahdollisuuksia. Sektorikohtaisessa putkihallinnossa niihin on viime vuosina pyritty tukeutumaan merkittävässä määrin. Näihin demokratian rajoja kolkuttaviin muutoksiin on jäljempänä pakko ottaa kantaa. Itsemääräämisoikeuden ja valvonnan kasvava jännitteinen suhde on välttämätön osa persoonallisuusoikeyden tutkimuskenttää. Se on samalla yksi persoonallisuusoikeyden ja modernin informaatio-oikeuden näkyvistä liittymäkohdista.

Persoonallisuusoikeyden kehityksen kannalta tärkeää kehitysvaihetta on merkinnyt eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian yhteydessä toimivan *ihmisoikeuskeskuksen* avautuminen vuoden 2012 alussa. Tuo ns. *Pariisin periaatteiden* mukainen riippumaton keskus on perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen yleinen, riippumaton arvioitsija. Se saattaa parhaimmillaan tuoda ihmis- ja perusoikeuksien toteuttamiseen sellaista yleiskatsauksellisuutta, mikä sektorikohtaisesta ohjauksesta valvonnasta puuttuu. Keskus on kuitenkin varsin niukasti resursoitu.

2. Keskeiset periaatteet ja käsitteet

Itsemääräämisoikeus on siis se yleinen ajatusmalli – oikeastaan teoria – jota tarvitaan kuvattaessa liittymistämme ympäröivään yhteiskuntaan. Se on samalla aidosti yhteiskuntasopimuksen tasolle yltävä metaoikeus, jonka vaikutukset ja suoja ilmenevät eri tavoin eri oikeudenaloilla.

Tässä katsannossa itsemääräämisoikeus ei tietenkään ole vain henkilö- ja persoonallisuusosoikeudellinen käsite. Voimme edellä kuvatulla tavalla pitää sitä *oikeusjärjestelmän* keskeisenä työvälineenä oikeusjärjestystä kuvattaessa.

Mutta samalla tuo käsite on erinomaisen merkittävä asioiden järjestyksen ymmärtämisen avainkäsite persoonallisuusosoikeudesta puhuttaessa sekä tämän oikeudenalan merkitystä arvioitaessa. Näiden seikkojen tarkemmaksi valottamiseksi meidän on kuitenkin edettävä yleisestä itsemääräämisoikeudesta siihen liittyvien keskeisten *oikeusperiaatteiden* sekä oikeudellisten *instituutioiden* tasolle – lähemmäs voimassa olevaa oikeusjärjestystä.

Tarkasteltaessa lähemmin persoonallisuusosoikeuden yleisiä oppeja kohtaamme viisi keskeistä periaatetta ja käsitettä. Ne ovat (1) *yksilön kunnioitus*, (2) *oikeus yksilöllisyyteen*, (3) *oikeus yksityisyyteen*, (4) *identiteetti* sekä (5) *kontrollisidonnaisuus*. Nämä kaikki ovat yksilön suhteessa yhteiskuntaan tärkeitä, mutta samalla toisinaan myös perin ongelmalliseksi osoittautuneita ja usein huomiotta jääneitä tai suoranaisesti loukattuja oikeuksiamme kuvaavia periaatteita ja käsitteitä.

On huomattava, että edellä luetellut periaatteet ja käsitteet eivät suinkaan ole dikotomisita, toinen toisensa poissulkevia. Ne liittyvät pikemminkin toisiinsa niin, että samaa asiaa tai ilmiötä voidaan yleensä arvioida yhden tai useamman periaatteen ja käsitteen avulla. Toisaalta kukin niistä on erikseen tarpeen, jotta voisimme ymmärtää riittävästi yksilön aseman monimuotoisuutta oikeusvaltiossa. Siksi näitä periaatteita ja käsitteitä on myös tässä yhteydessä syytä tarkastella lyhyesti erikseen.

Yksilön kunnioittaminen on kenties yksiselitteisin, mutta samalla yllättävän usein sivuutettava persoonallisuusosoikeus. Kommunikaatioon, asiantuntijuuteen ja erilaiseen vallankäyttöön liittyy herkästi alistavia ja myös loukkaavia aineksia. Niinpä varhemmin oli tapana kutsua yhteiskunnallisia oikeuksiaan käyttävää kansalaista *hallintoalamaiseksi* ja potilaan puolestaan katsottiin olevan hoitohenkilöstön määräysvallassa oleva *hoidokki*. Samoin erilaisia etnisiä ja uskonnollisia vähemmistöryhmiä on haluttu arvioida muista poikkeavin tavoin. Yhtä lailla jo yksittäisestä rikosoikeudellisesta sanktiosta on herkästi seurannut henkilön kutsuminen eri yhteyksissä, erityisesti mediassa, *rikolliseksi*.

Oikea *yksilön kunnioittaminen* on jo kansainvälisten ihmisoikeussopimusten pohjalta persoonallisuusosoikeuden välttämättömiä lähtökohtia. Oikeusjärjestys on ihmistä varten, häntä kunnioittaen laadittu ja laadittava järjestys. Perusoikeuksien tasolla taasen on erikseen suojattu ihmisen kunnia. Kunnioituksen merkityksestä kertoo havainnollisesti esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla:

1. Jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta.

2. Viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi silloin kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalisen suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi.

On huomattava, että kunnia ja kunnioitus ovat yhdellä kertaa samoja ja eri asioita. Yksilön kunnioittaminen on laajempi käsite kuin hänen kunniansa. Kunnioittaminen oikeudellisessa katsannossa merkitsee ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden avaraa huomioonottamista yksilöön liittyvissä asioissa. Sillä on monia ilmenemismuotoja. Ne ulottuvat yhdenvertaisuuden huomioon ottamisesta lainvalmistelussa ja ihmisarvon kunnioittamisesta markkinoinnissa aina esimerkiksi syyttömyysolettamaan rikostutkinnassa. Ihminen on oikeudellisesti syytön, kunnes toisin osoitetaan. Häntä kunnioitetaan. Niinpä esimerkiksi laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta on lähtökohtana kiinni otetun, pidätetyn ja tutkintavangin *ihmisarvon kunnioittaminen*. Tämä vuodelta 2006 oleva laki on osa viranomaisen aikaisemman yleistoimivallan purkamista yksilön itsemääräämisoikeutta korostavien säännöksiin. vastaavasti lastensuojelulaissa laitoshuollon aikaiset välttämättömät rajoitukset on toteutettava lapsen ihmisarvoa kunnioittaen.

Viime kädessä kysymys on aina asenteista. Kunnioitus ja sen puute tulevat usein esiin suhtautumisessa niihin, jotka eri syistä eivät selviydy yksin. *Sehän on vain* -ajattelu voi viime kädessä johtaa jopa hengen vaaraan. Tästä on havainnollisena esimerkkinä tapa, millä hoitoon tullessiin tai hoitoa mahdollisesti tarvitseviin juopuneisiin on suhtauduttu sairaaloissa. Eduskunnan oikeusasiamies ja oikeuskansleri ovat useammassa ratkaisussaan joutuneet ottamaan kantaa siihen, miten humalatila tai tieto potilaan alkoholin käytöstä on vaikuttanut hoitoon pääsyyn. Lähtökohta näissä arvioinneissa on selvä. Humalatila ei saa olla este hoitoon pääsulle. Perustuslain mukainen oikeus riittäviin terveyspalveluihin sekä potilaslain mukainen oikeus hoitoon eivät silloin toteudu. Ja terveydentilan toteaminen on terveydenhuollon ammattihenkilön tehtävä. Tämä todetaan myös sosiaali- ja terveysministeriön asiaa koskevissa ohjeissa.

Yhtä lailla suhtautumisessa vammaisten oikeuksiin on havaittavissa samankaltaista yksilön kunnioituksen puutetta. Niinpä ennakkoratkaisussa KHO:2011:69 korkein hallinto-oikeus palautti kunnalliselle lautakunnalle hakemuksen vammaispalvelulain mukaisen henkilökohtaisen avun saamisesta tilanteessa, missä lautakunta oli asettanut avun saannille kommunikaatiovaikeuksiin perustuen liian pitkälle meneviä henkisiä voimavaravaateita.

Yksilön kunniaa puolestaan on ollut tapana oikeudellisesti lähestyä ennen kaikkea rikoslain kunnianloukkaussäännösten kautta. Niiden tyyppitilanne on ollut väärän tiedon tai vihjauksen esittäminen ihmisestä häntä näin loukaten. Lakitekstin ilmaisu *halventaa* on tässä yhteydessä oivallinen.

Rikoslaki 24:9 Joka

1) esittää toisesta valheellisen tiedon tai vihjauksen siten, että teko on omiaan

aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa, taikka

2) muuten kuin 1 kohdassa tarkoitetulla tavalla halventaa toista, on tuomittava kunnianloukkauksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Edellä 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuna kunnianloukkauksena ei pidetä arvostelua, joka kohdistuu toisen menettelyyn politiikassa, elinkeinoelämässä, julkisessa virassa tai tehtävässä, tieteessä, taiteessa taikka näihin rinnastettavassa julkisessa toiminnassa ja joka ei selvästi ylitä sitä, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä. Kunnianloukkauksesta tuomitaan myös se, joka esittää kuolleesta henkilöstä valheellisen tiedon tai vihjauksen siten, että teko on omiaan aiheuttamaan kärsimystä ihmiselle, jolle vainaja oli erityisen läheinen.

Kunnianloukkaussäännökset ovat nekin lähtökohdiltaan aidosti persoonallisuusosoitusta. Vain niiden perinteinen säätämistapa – pelkkä sanktiosäännös – sitoo ne myös tavanomaiseen rikosoikeuteen. Tämä taas on ollut omiaan jopa vaikeuttamaan kunnian *arvopohjan* oivaltamista käytännössä. Kunnianloukkausrikkoksia on näet oikeudellisessa elämässä etenkin aikaisemmin pidetty vähämerkityksellisinä ja tuomioistuinten toiminnan kannalta jopa kiusallisina asioina.

Viime vuosina erilaiset kunnianloukkaukset ja niiden aiheuttaman kärsimyksen korvaamista koskevat vaatimukset ovat kuitenkin tulleet sekä yhteiskunnallisessa keskustelussa että oikeuskäytännössä selkeästi aikaisempaa merkityksellisemmiksi asioiksi.

Syy on yksinkertainen. Ihmiskäsityksen muuttuessa yksilöä kunnioittavampaan suuntaan myös kunnianloukkauksen hänelle aiheuttama henkinen kärsimys korvattavana haittana tulee tärkeäksi yhteiskunnalliseksi asiaksi. Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu KKO:2005:137, jossa ravien kilpailutilanteessa naispuolisesta ohjastaja käytetty halventava ilmaisu johti kilpailukiellon lisäksi myös sakkorangaistukseen sekä korvauksiin kärsimyksestä, on toivottavasti omiaan johtamaan käytäntöä entistä selvemmin kunnian merkitystä korostavaan suuntaan. Tuossa tapauksessa syytetty vetosi muun ohella turhaan siihen, että kyseinen kielenkäyttö oli tavanomaista raveissa.

Verkkoyhteiskunnassa erilaisten verkkoyhteisöjen sisäinen kielenkäyttö on vastaavasti muodostumassa kunnianloukkausten näkökulmasta ongelmaksi. Ruohonjuuritason kielenkäyttö kaduilta ja toreilta voimakkaasti ilmauksineen on siirtynyt osin verkkoihin ja niissä pahimmassa tapauksessa laajaan levitykseen. Tämä saattaa johtaa kannetulvaan.

Oman käytännöllisen ongelmansa muodostaa sananvapauden ja kunnialoukkaussääntelyn suhde. Käytettäessä mediassa voimakaita ja loukkaavia ilmaisuja vedotaan yleensä sananvapauteen ja viime kädessä siihen, että sananvapaus ei edellytä laatua. Kuitenkin kunnianloukkaussäännöstö koskee yhtä lailla joukkoviestintää eri muodoissaan. Eri asia on, että esimerkiksi kolumneissa hyväksytty voimakas kielenkäyttö julkisuuden henkilöitä kohtaan tekee eettisesti kielletyn monesti oikeuskäytännössä sallituksi. Yksin viestintä sosiaalisten yhteisöjen sivuilla tai blogien pitäminen ei kuitenkaan sellaisenaan voi merkitä sallittua siirtymää kolumnien tasolle. Ne kuuluvat ensisijaisesti journalismiin.

Jossain määrin yllättävä median vapauksia puoltava ennakkoratkaisu on ollut ratkaisu KKO: 2013:70 missä ilmaisun *limanuljaska* käyttö hyväksyttiin. Ratkaisu on kritiikille altis, vaikka tilanne, mihin liittyen ilmaisua käytettiin, oli sinänsä vastenmielinen.

Yksilön kunnioitusta ja kunniaa ei kuitenkaan loukata vain silloin, kun jokin teko osoittautuu rikokseksi tai siihen halutaan vedota rikoksena. Kunnioituksen puute voi ilmetä mitä erilaisimmissa oikeussuhteissa. Esimerkiksi puutteellisin perustein tapahtuva edunvalvojan määrääminen, edunvalvonnassa olevan henkilön tahdon sivuuttaminen tai kysymättä jättäminen, potilaan alistaminen hoitosuhteessa, koulukiusaaminen tai henkilötietojen luvaton luovuttaminen merkitsevät yksilön tarvitseman kunnioituksen sivuuttamista. Ja kun yksilön kunnioittamisen tulisi olla demokraattisen oikeusvaltion näkyvimpiä tunnusmerkkejä, sen sääntelyyn ja ohjaamiseen tarvitaan säännösten lisäksi muutakin kuin sanktioita.

Keskeinen osa uudempaa persoonallisuus oikeudellista lainsäädäntöä on materiaaliseen oikeuteen painottuvana lainsäädäntönä tullut täydentämään kunnioituksen varhempaa rajallista, paljossa vain rikosoikeudellista suojaa. Tämä on myös yksilön kunnioituksen lainsäädäntöopillinen lähtökohta oikeusvaltiossa. Ajatukset kielletyn ilmaisemisesta vain rikoslaissa sekä sen arvioinnin jättäminen ensi sijassa rikosoikeudellisen asiantuntemuksen varaan ovat erinomaisen vieraita modernin oikeusvaltion perusajatukselle.

Tärkeä kunnian suojan muoto on myös tekijänoikeudellinen *tekijän kunnia*. Tekijän oikeudet jaetaan taloudellisiin ja moraalisiin. Jälkimmäisiin kuuluu tekijänkunnia. Se on oikeuskirjallisuudessa jo pitkään luettu yhdeksi vakiintuneista persoonallisuus oikeuksista. Tämän ns. *respektioikeuden* perusajatuksena on se, että teosta ei ole lupa muuttaa tai saattaa yleisön saataviin tekijää loukkaavalla tavalla. Muiden moraalisten oikeuksien tavoin tekijänkunnia on siten erityisesti suojattu, että sen ennalta luovuttaminen ei sitovaa. Tietoverkkojen käytön yhteydessä tekijänkunnia merkitys on merkittävästi kasvamassa, koska digitaalinen muuntelu ja erilainen teosten yhdistely ovat helposti toteutettavissa.

Yksilöllisyys persoonallisuus oikeudellisena peruskäsitteenä on niin ikään tärkeä ihmiskäsityksen ja sen myötä demokratian mittapuu. Yksilöllisyyden puitteissa ihmistä kunnioitetaan ensisijaisesti sellaisena ainutkertaisena yksilönä kuin hän on ja haluaa olla. Tämä on yhteydessä holistiseen, pitkälle menevän rationaalisuuden vastaiseen ihmiskäsitykseen. Ihmisten erilaisuus tunnustetaan ilman, että siitä seuraisi eriarvoisuutta.

Yksilöllisyyden suojassa on viime kädessä kysymys siitä, miten suurta samanlaisuutta oikeusvaltiossa yksilöiltä, heidän valmiuksiltaan ja heidän tavoiltaan sekä kulttuuriltaan edellytetään. Ja vastaavasti sallitun yksilöllisyyden rajamailla liikuttaessa tulee pohdittavaksi se, millä tavoin erilaisiin poikkeavuuksiin suhtaudutaan. Kaikissa yhteiskuntamuodoissa *sosiaalinen kontrolli* eri muodoissaan kohdistuu poikkeavasti käyttäytyviin ja toimiviin henkilöihin. Ruotsalaisen sosiologin *Torgny Segerstedtin* (1908–1999) sosiologian alueella 1940-luvun lopulla näkyvästi esille ottama käsite on edelleen merkityksellinen yhteiskunnallisessa keskustelussa ja itsemääräämisoikeuden rajoja kartoitettaessa.

Persoonallisuus oikeuden alueella erikseen huomioon otettavat yksilöllisyyden muodot ulottuvat oikeudesta yksilölliseen nimeen aina potilasoikeudessa

turvattuihin potilaan kulttuuristen ja uskonnollisten vakaumusten merkityksen huomioon ottamiseen hoitosuhteessa. Ihmiskäsityksen merkittävää muutosta yhteiskunnassamme kuvaavat myös uudet lait, *laki rekisteröidystä parisuhteesta* sekä *laki transseksuaalien sukupuolen vahvistamisesta*. Ne ilmentävät ihmisoikeuspohjaista sukupuolisten vähemmistöjen oikeuksien kunnioitusta. Vielä joitain vuosia sitten ennuste tällaisten lakien säätämisestä oli heikko ja aika, jolloin homoseksuaalisiin suhteisiin suhtauduttiin rikoksina, kuuluu lähihistoriaan. Rangaistavuus kumottiin vasta vuonna 1971.

Uudempia kaikkia koskevia yksilöllisyyden suojan kiperiä kysymyksiä puolestaan ovat esimerkiksi kysymykset ihmisten suojasta erilaisten psykologisten testien ja geenitestien käyttöä vastaan työelämän eri tilanteissa. Niiden avulla etsitään yksilöstä yksilöllisiä piirteitä. Näistä kysymyksistä on nykyisin säädetty vuonna 2004 uusitussa *laissa yksityisyyden suojasta työelämässä*. Psykologiset testit ovat sallittuja, mutta ne edellyttävät asiantuntemusta ja avoimuutta. Geenitestit ja jo tiedon vaatiminen niiden mahdollisesta aikaisemmasta tekemisestä puolestaan ovat lähtökohtaisesti kiellettyjä. Työsuhde ei oikeuta tietoon työntekijän geeniperimästä.

Kunnioituksen ja yksilöllisyyden yhdistää havainnollisella tavalla *yhdenvertaisuuslaki*. Sen avulla pyritään edistämään perustuslaissa säädettyä yhdenvertaisuutta erityisesti työelämään, koulutukseen ja työmarkkinajärjestöjen jäsenyyteen liittyvissä asioissa sekä etnisen alkuperän osalta mm. sosiaali- ja terveyspalveluihin sekä asumiseen liittyvissä asioissa. Lain 6 §:n mukainen syrjinnän kiellon määrittely osoittaa havainnollisesti miten laajaksi yhdenvertaisuus ymmärretään:

Ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Sukupuoleen perustuvasta syrjinnän kiellosta säädetään naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa.

Tämän yleissäännöksen täydennyksenä laissa on erikseen lueteltu erilaisen kohtelun oikeuttamisperusteet. Ne ovat etenkin työoikeudellisesti merkittäviä. Tuo säännös on vuonna 2008 täsmennetyssä muodossaan seuraava:

Tässä laissa tarkoitettuna syrjintänä ei pidetä:

- 1) yhdenvertaisuussuunnitelman mukaista menettelyä, jolla pyritään tämän lain tarkoituksen toteuttamiseen käytännössä;
- 2) tavoitteeltaan oikeutettua ja oikeasuhtaista erilaista kohtelua, joka perustuu työtehtävien laatuun ja niiden suorittamista koskeviin todellisiin ja ratkaiseviin vaatimuksiin;
- 3) ikään perustuvaa erilaista kohtelua silloin kun sillä on objektiivisesti ja asianmukaisesti perusteltu työllisyyspoliittinen taikka työmarkkinoita tai ammatillista koulutusta koskeva tai muu näihin rinnastettava oikeutettu tavoite tai kun erilainen kohtelu johtuu sosiaaliturvajärjestelmien eläke- tai työkyvyttömyysetuuksien saamisedellytykseksi vahvistetuista ikärajoista.

Ennakkoratkaisussa KHO: 2011:107 korkein hallinto-oikeus totesi yhdenvertaisuuslain vastaiseksi asetustasoisen tavanomaista eläkeikään alemman eläkeiän. Asetuksen säännös jätettiin perustuslain vastaisena soveltamatta.

Yhdenvertaisuuslain kokonaisuudistus, mihin liittyvät lain soveltamisalan laventaminen ja viranomaiskoneiston tehostaminen on ollut vireillä usean vuoden ajan. Syksyllä 2010 sen toteuttaminen jätettiin kuitenkin ensi sijassa taloudellisista syistä seuraavan hallituksen myöhemmin tehtäväksi.

Kolmas persoonallisuus oikeuden keskeisistä avainkäsitteistä on *yksityisyys*. Siitä voidaan puhua myös erikseen merkittävänä oikeudellisena instituutiona. Itsemääräämisoikeutensa puitteissa ihmisellä katsotaan olevan oikeus yksityisyyteen yhteiskunnassa. Demokratia ihmisten hallittuna lakisääteisenä yhteenliittymänä rajoittaa yksityisyyttä, mutta ei suinkaan poista sitä. Muutoin emme enää eläisi demokratiassa.

Yksityisyys on kunnian suojan tavoin sekä ajatuksena että oikeudellisen suojan kohteena erittäin vanha. Esimerkiksi kotirauha on ollut yksi vanhimmista yksityisyytemme oikeudellisen suojan muodoista eri maissa. Vanha anglosaksinen ilmaisu *kotini on linnani* kuvastaa hyvin yksityisyyden historiallisia juuria. Ne ovat huomattavan pitkät.

Varsinaisena oikeudellisena käsitteenä yksityisyys sitä vastoin on uudehko. Se (privacy) on lähtöisin 1800-luvun lopun yhdysvaltalaisesta oikeustieteestä ja siellä ennen kaikkea oikeuskäytännössä kehittyneistä käsityksistä. Eurooppalaiseen oikeusajatteluun yksityisyys käsitteenä on sitä vastoin vakiintunut vasta viime vuosikymmeninä. Osittain tämä johtuu siitä, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen terminologian mukaisesti yksityisyyden kanssa kilvoittelee käytännössä toisena käsitteenä *yksityiselämän suoja*. Se on otettu käyttöön myös perustuslaissamme. Tuon lain 10.1 § on seuraavan sisältöinen:

Yksityiselämän suoja. Jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla.

Persoonallisuus oikeuden ja oikeusinformatiikan tutkimuksessa sekä esimerkiksi laissa yksityisyyden suojasta työelämässä, luottotietolaissa, lastensuojelulaissa ja rikoslain yksityisyyttä, rauhaa ja kunnianloukkausta koskevassa 24 luvussa *yksityisyys* on kuitenkin jo otettu meillä käyttöön yleiskäsitteenä. Käsitteen käyttö lainsäädännössä lisääntyy jatkuvasti. Siitä on kansainväliseen tapaan tullut myös Suomessa yleiskäsite.

Yksityisyyden keskeisiä osatekijöitä voidaan pitää yksityiselämän suoja, viestinnän luottamuksellisuutta sekä henkilötietojen suoja. Viimeksi mainittu on tosin eurooppalaisella perusoikeustasolla jo eriytynyt omaksi perusoikeudekseen. Henkilötieto sinänsä on osa yksityisyyttä, mutta henkilötietojen käsittely on laajempi itsemääräämisoikeutemme kuuluva asia.

Vaikka käsitteiden käyttö näin on vakiintumassa, elämme epäilemättä vielä pitkään aikaa, jolloin yksityiselämän suoja ja yksityisyyttä käytetään suomalaisessa oikeustieteessä sekä oikeuskäytännössä epätarkasti myös rinnasteisina käsitteinä.

Yksityisyyteen oikeudellisena käsitteenä liittyy kuitenkin edelleen paljon epätietoisuutta. Käsitettä ja sen tausta-ajatuksia ei tunneta riittävästi. Myös sen määrittely on jatkuvan ihmettelyn aihe.

Usein jopa oikeustieteellisessä kirjallisuudessa valitetaan, että lainsäädännössä puhutaan yksityisyydestä, mutta yksityisyyttä ei ole tarkoin määritelty. Oikeustiede etsii määrittelyjä. Totta onkin, että täsmällisyyteen pyrkiviä yksityisyyden määrittelyjä ei juurikaan ole esitetty. Tämä on kuitenkin ollut täysin tietoinen valinta. Yksityisyys on näet sellainen *suhdekäsite*, jonka täsmällinen määrittely ei ole tarkoituksenmukaista. Käsitteet yksityisyydestä ja sen suojaamisen tarpeesta eri tilanteissa muuttuvat ihmiskäsityksen ja yhteiskunnan muuttuessa. Täsmällisyyteen jollain hetkellä pyrkivä määritelmä jättäisi helposti laissa nimenomaisesti suojatun yksityisyyden ulkopuolelle merkittäviäkin meitä koskevia asioita. Käsitteestä tulisi keinotekoinen ja lainsäädännöstä jatkuvia muutoksia edellyttävää.

Riittävää onkin luonnehtia yksityisyys oikeudeksemme *olla yksin* suhteessa muihin yksilöihin, yhteisöihin ja yhteiskuntaan sekä oikeudeksemme päättää ensisijaisesti itse siitä, missä määrin, millä tavoin ja millä hinnalla paljastamme yksityisyyttämme muille. Tämä yleinen luonnehdinta osoittaa samalla, että yksityisyys ei merkitse vain suojaa muilta, vaan myös oikeutta päättää ja toimia. Sillä on aktiivinen ja passiivinen puolensa. Tärkeää on myös huomata, että vain harvoin oikeutemme yksityisyyteen antaa meille mahdollisuuden täydelliseen vetäytymiseen muiden toimijoiden ulottumattomiin. Demokratiassa ei voi olla täydellistä yksityisyyttä. Se on kuitenkin lähtökohtainen tavoite yksityisyyden arvioinnissa.

Hyvän vertailukohteen edellä lausutulle tarjoaa Kanadan tietosuovaltuutetun luonnehdinta. Hänelle yksityisyys merkitsee "the right to control access to one's person and information about one's self. The right to privacy means that individuals get to decide what and how much information to give up, to whom it is given, and for what uses."

Sen sijaan, että pyrkisimme määrittelemään yksityisyyden, on oikeustieteessä vakiintuneesti edetty yksityisyyden painopistealueiden kuvailun kautta kohden parempaa yksityisyyden ymmärtämistä. Tällöin on usein hyödynnetty yhdysvaltalaisen oikeuskirjallisuuden tuottamia, sikäläiseen oikeuskäytäntöön perustuneita jaotteluita. Esimerkiksi professori *Alan Westinin* sinänsä tärkeä tuotanto 1960-luvun lopulta ja 1970-luvun alusta mainitaan usein. Kun siinä esitetyt jaottelut ovat toisenlaisesta oikeuskulttuurista ja jo vuosikymmenten takaa, kuva yksityisyydestä ei näin toimittaessa välttämättä enää palvele riittävässä määrin verkkoyhteiskunnan aikakauden oikeusvaltiollista yksityisyyden ymmärtämistä. Yksityisyyttämme on arvioitava tässä ja nyt.

Luotettavamman käsityksen ajankohtaisesta yksityisyydestä saamme kysymällä yksinkertaisesti, missä keskeisissä itseään koskevissa asioissa yksilö voi pitäytyä demokratiaan muutoin keskeisesti liittyvän avoimuuden ja läpinäkyvyyden ulkopuolella, joko omatoimisesti tai viranomaisten tai oikeusturvakoneiston avulla oikeudellista suojaa saaden.

Verkkoyhteiskunnassa kysymys siitä, miten henkilötietojamme hyödynnetään

erilaisten verkkopalveluiden yhteydessä, on tullut merkittäväksi kysymykseksi. Informaatio verkossa omaa taipumuksen jäädä verkkoon. Siksi on alettu puhua oikeudestamme tulla unohdetuksi verkoissa. Tulossa olevassa eurooppalaisessa henkilötietoasetuksessa on nimenomaiset säännökset oikeudesta tulla unohdetuksi. Asia sinänsä ei toisin ole uusi. Jo henkilötietolakimme rakentuu tuolle ajatukselle. Tarpeettomaksi käynyt tieto on poistettava käytöstä joko tuhoamalla tai arkistoimalla.

Oikeus tulla unohdetuksi on koettu erityiseksi ongelmaksi hakukoneiden toiminnan yhteydessä. Hakukoneyhtiöt pitivät itseään vain tietojen välittäjinä, eivät rekisterinpitäjinä. Euroopan unionin tuomioistuin on kuitenkin ns. *Google*-ratkaisussaan toukokuussa 2014 (C-131/12) katsonut, että hakukoneyhtiö on myös rekisterinpitäjä, vaikka itse tiedot ovat muualla. Ratkaisu on tietosuojaviranomaisten hyvin perustellun kannan mukainen.

Verkkoyhteiskuntaan siirtymisen myötä on myös alettu puhua entistä enemmän ja tarkemmin yksilön *identiteetistä* persoonallisuusosoikeudellisena peruskysymyksenä ja käsitteenä. Aihe sinällään on toki vanhempaa perua. Se liittyy yhteiskunnan kehitykseen. Nykyaikaisen keskustelun näkyvänä kansainvälisenä uranuurtajana voidaan pitää yhdysvaltalaista sosiologi *Amitai Etzionia*, jonka teos *Modern Organizations* vuodelta 1964 kuuluu alan klassikoihin. Sittemmin *Etzioni* on muun ohella julkaissut vuonna 1999 myös laajaa huomiota saaneen teoksen yksityisyyden rajoista; *The Limits of Privacy*.

Osin *Etzionin* varhaiseen tuotantoon pohjautuen professori Erik *Allardt* on sattuvasti todennut: ”Ihmisen identiteetti rakentuu pääasiassa siitä, että hän kuuluu yhteen tiettyjen yksilöiden tai ryhmien kanssa: hän tarvitsee yhteisöjä ja ryhmiä, jotka määrittelevät, keiden kanssa hän kuuluu yhteen.”

Näin asia todella on. Meillä on erilaisia identiteettejä erilaisissa yhteyksissä. Niihin vaikuttaa merkittävästi se, millaista informaatiota me hyödynnämme, millaista informaatiota meistä on saatavilla ja millaista informaatiota meihin liittyen käytetään.

Identiteetistä puhuttaessa tärkeä jaottelu on ollut jako *hyötyorganisaatioiden* ja *yhteisyysorganisaatioiden* välillä. Niillä on merkittävästi erilainen tiedon tarve. Siinä, missä kauppaketjut haluavat profiloida asiakkaitaan tehostaakseen toimintaansa ja maksimoidakseen voittoja, erilaisilla harrastejärjestöillä on tärkeää tietää esimerkiksi jäsentensä taidoista ja osallistumisvalmiuksista. Tämä vaikuttaa keskeisesti siihen identiteettiin, jonka puitteissa kohtaamme – haluamme kohdata – yhteisön.

Tarkasteltaessa verkkoyhteiskunnassa identiteetin eri muotoja näyttäisi perustellulta käyttää uudempaa, koko lailla tarkempaa jaottelua. Voimme erottaa toisistaan *hyötyorganisaatiot*, *valtaorganisaatiot*, *palveluorganisaatiot*, *yhteisyysorganisaatiot* ja *virtuaaliorganisaatiot*.

Tällöin hyötyorganisaatiot ovat ensi sijassa markkinoilla toimivia organisaatioita, valtaorganisaatiot ensi sijassa julkisen vallan ja muita julkista valtaa käyttäviä organisaatioita, palveluorganisaatiot organisaatioita, jotka tarjoavat yksilön asemaan tai ominaisuuksiin tai ongelmiin liittyviä tiedollisia ja taidollisia palveluita ilman ennakkositoumuksia, yhteisyysorganisaatiot professionaalaisia ja muita ominaisuuksiin, kiinnostukseen tai asiantuntemukseen yhteisyyden pohjaavia

organisaatioita ja virtuaaliorganisaatiot – *cyber community* – tietoverkkojen puitteissa toimivia, toistaiseksi yleensä erityistä oikeudellista rakennetta vailla olevia tosiasiallisia organisaatioita.

Olennaista on havaita, että identiteetti suhteessa erilaisiin organisaatioihin saattaa vaihdella merkittävästi. Organisaatioiden perustellut tarpeet ovat erilaisia ja meillä on pääsääntöisesti oikeus valita millaisen identiteetin missäkin suhteessa omaksumme – ellei toisin ole säädetty. Meillä voi olla ja on verkkoyhteiskunnassa erilaisia identiteettejä.

Tärkeä, joskin usein huomaamatta jäävät identiteettiä koskeva kysymys on *parisuhteen* merkitys yhteiskunnassa. Perusoikeutemme ovat ennen kaikkea yksilön oikeuksia. Avioliiton ja nyttemmin eri parisuhteiden sääntelyllä kahdesta on kuitenkin tehty yksi useissa tilanteissa; etenkin verotuksessa ja sosiaalilainsäädännössä. Varhemmin hallintovaltion aikakaudella tätä pidettiin normaalina sääntelynä. Esimerkiksi avoliitto huomioitiin jo 1970-luvulla vero- ja eläkelainsäädännössä. Tämän päivän oikeusvaltiossa kahden tekeminen identiteetiltään yhdeksi suhteessa julkiseen valtaan edellyttäisi lähtökohtaisesti perusoikeustasoista sääntelyä. Näin ei kuitenkaan ole toistaiseksi tehty.

Havainnollisen esimerkin tästä tarjoaa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulain 7c §. Sen mukaan pitkäaikaisessa laitoshoidossa olevan henkilön hoitomaksu määräytyy puolisoiden yhteenlaskettujen tulojen mukaan, mikäli potilas ennen hoidon alkua eli yhteistaloudessa avioliitossa tai avoliitossa ja hänen tulonsa ovat suuremmat kuin puolison tulot. Tätä säännöstä perusteltaessa ei sanallakaan puututtu siihen, mikä oikeuttaa yhdistämään puolisoiden tulot suhteessa julkiseen valtaan.

Vuonna 2011 voimaan tullut laki avopuolisoiden yhteistalouden purkamisesta muutti avoliitot osittain yhteiskunnan lakisääteisesti tunnistamiksi parisuhteiksi. Niitä ei kuitenkaan – rekisteröidyistä parisuhteista poiketen – rekisteröidä. Parisuhdeidentiteetti on erikseen osoitettava.

Erityisen tärkeää on myös huomata, että yksilön *tunnistaminen* eli identifiointi ja hänen *identiteettinsä* ovat merkittävällä tavalla eri asioita. Tunnistamiseen riittää yleensä vähäisempi informaatio kuin kattavamman identiteetin muodostamiseen. Tätä ei aina havaita.

Niinpä esimerkiksi *henkilötunnuksen taltioiminen* luotto- tai käyttökortilla tehdyn ostoksen yhteydessä on ensisijaisesti myyjän ja korttiyhteisön välisen suhteen toimivuutta varten tapahtuva toimi, jolle ei ole löydettävissä asianmukaista perustelua ostajan ja myyjän välisessä suhteessa. Ostajan tunnistaminen ei edellyttäisi hänen tietojensa taltioimista korttiyhteisöä varten. Markkinat ovat kuitenkin toimineet myyjän ehdoin. Sirukortteihin ja niitä hyödyntäviin päätteisiin siirtyminen on muuttamassa tilannetta yksilön hyväksi ja vähentämässä korttimaksujen tietosuojariskejä.

Identiteettiin liittyen on verkkoyhteiskunnassa toisaalta alettu puhua myös uudesta rikostyyppistä – identiteettivarkaudesta (*identity theft*). Täysin uudesta asiasta ei ole kysymys. Jo aiemmin väärällä nimellä ja muilla väärillä tunnistetiedoilla esiintyminen on ollut toisinaan esiintyvä rikollinen teko.

Tietoverkkojen ja niiden eri käyttötilanteiden heikko tietoturva on kuitenkin tehnyt verkon avulla toteutetusta identiteettivarkaudesta etenkin Yhdysvalloissa, mutta vähitellen myös Euroopassa nopeasti yleistyneen ilmiön. Se on helposti toteutettavissa ja usein laajavaikutteinen. Siksi identiteettivarkaudesta on Yhdysvalloissa jo tehty oma rikostyyppinsä. Meillä tietosuojavaltuutettu on toivonut samanlaista sääntelyä ja asiaa on pitkäanselvityty ministeriötasolla. Huolestuttavaa oli se, että oikeusministerin vastauksessa kansanedustajan kirjalliseen kyselyyn (739/2010 vp) vielä lokakuussa 2010 identiteettivarkautta luonnehdittiin epäselväksi käsitteeksi ja vastaus loppui toteamukseen, ettei kaikkeen internetistä luettuun pidä luottaa. Valmisteilla olevan EU:n uuden henkilötietolainsäädännön mukaan identiteettivarkauden sääntely olisi yksi henkilötietojen suojan sääntelytavoista ja ilmiön sääntelyä muutoinkin EU:n tasolla valmistellaan. Vastaavasti myös meillä on oikeusministeriön työryhmä päätenyt keväällä 2014 esittämään identiteettivarkaudesta säätämistä.

Erikseen on huomattava, että identiteetti ja yksilöllisyys liittyvät läheisesti toisiinsa. Niinpä valtioneuvoston asetuksessa lukiokoulutuksen tavoitteista puhutaan opiskelijan kulttuuri-identiteetin syventämisestä ja ilmaisemisesta sekä persoonallisen erityislaadun tiedostamisesta.

Kontrollisidonnaisuus puolestaan on henkilö- ja persoonallisuusosoikeuden keskeiskäsitteistä demokratian näkökulmasta kiintoisin ja samalla vaikein. Lähdettäessä liikkeelle yksilön oikeuksista yhteiskunnallinen kontrolli jää helposti havaitsematta. Puhumme ennen kaikkea oikeuksista ja vapauksista emme niinkään niiden vastakohtista; valvonnasta sekä tarkkailusta.

Yhteiskunta on kuitenkin organisaatio, jolle yksilöiden erilainen valvonta on sekä välttämätön työväline, että myös houkutteleva mahdollisuus organisaation toiminnan tehostamiseen. Mitä kattavampaa valvonta on, sitä helpommaksi organisaation toiminta ja sen vallankäyttö käyvät. Siksi on *Michel Foucault'n* (1926–1984) tavoin syytä alinomaan keskustella vallan filosofiasta yhtenä tärkeänä filosofian muotona.

Teknologian kehittyessä vastaavasti erilainen valvonta on monissa tilanteissa myös muiden kuin julkisen vallan organisaatioiden toiminnan arkipäivää. Voimme myös puhua *negatiivisesta, valvotusta vapaudesta*.

Digitaalisen verkko-yhteiskunnan aikakaudella valvonnan tekninen järjestäminen on yksinkertaistunut merkittävästi. Jo langattomien laitteiden perusominaisuuksiin kuuluva paikantuminen avaa mahdollisuuksia erilaiseen seurantaan. Ja videovalvonta, telekuuntelu, tekninen valvonta, paikantaminen, sulautetun langattoman tietotekniikan (*ubiquitous computing*) eri sovellutukset, biotunnisteet ja tietojärjestelmien yhteiskäyttö tarjoavat erikseen ja yhdessä mahdollisuuksia yksilön ja hänen toimintansa lähes reaaliaikaiseen seurantaan. Kun tähän yhdistetään yhteiskunnan avoimuus toiminta- ja asiakirjajulkisuutena sekä medioiden toimintavapaudet sananvapauden puitteissa, olisi perin helppoa rakentaa tehokkaan ja samalla myös salaisen valvonnan yhteiskunta. Tämä olisi kuitenkin vastoin oikeusvaltiolle niin keskeisiä ihmisen vapausoikeuksia. Siksi yksilöön kohdistuvan valvonnan tulee olla yksityisen ja yhteisen edun keskinäiseen punnintaan tarkoin perustuvaa ja – mikä tärkeintä – lakisääteistä sekä julkista valtaa ajatellen myös laillisuusvalvonnan alaista. Hyväksyttäväkin valvonta

edellyttää siihen kohdistuvaa valvontaa.

Viime vuosina valvonta, valvonnan mahdollisuudet sekä riskit ovat lisääntyneet sekä lakisääteisesti että tosiasiallisesti. Erityisesti videovalvonnan runsas käyttö julkisilla paikoilla, joka sinänsä on sallittua ja lisää turvallisuutta, on paljossa merkinnyt uuden valvontakulttuurin syntyä. Kun henkilöön kohdistuva videovalvonta on tietosuojalainsäädännön valossa henkilötietojen käsittelyä, meillä on oikeus tietää tuon valvonnan olemassaolosta. Tämä oikeus ei läheskään aina ole toteutunut. Työpaikoilla taasen videovalvonnasta on tehty työelämän yksityisyyslain nojalla sellainen erityisasia, jonka käyttöönotto edellyttää yhteistoimintaneuvotteluja ja josta työntekijöiden on oltava yksiselitteisesti tietoisia.

Lakisääteisiä vapausoikeuksien nimenomaisia rajoituksia kontrollin tehostamiseksi edustavat esimerkiksi telekuuntelua sekä pankkitietojen luovuttamista koskevat uudet säännökset. Telekuuntelulainsäädäntö, josta on säännöksiä pakkokeinolaissa, antaa tuomioistuimille mahdollisuuden myöntää poliisille oikeus telekuunteluun, televalvontaan ja tekniseen tarkkailuun sekä näin saatujen tietojen käyttöön tiettyjen, laissa nimenomaisesti mainittujen rikosten tutkinnassa. Uuden ongelman telekuuntelulle ovat nyttemmin avanneet puhelut IP-ympäristössä eli nettipuhelut. Vuonna 2014 voimaan tullesvassa uudessa paikkokeinolaissa telekuuntelusta säädetään aiempaa jonkin verran tarkemmin. Lakia eduskunnassa käsiteltäessä erityisesti salaisten pakkokeinojen lisääntyvä käyttö herätti kriittistä keskustelua.

Käytännössä valvontakeinoja on pyritty maksimoimaan tavalla, joka on johtanut useampiin eduskunnan oikeusasiamiehen huolestuneisiin kannanottoihin.

Laissa sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksista on erityissäännöksiä sosiaaliviranomaisten oikeudesta saada salassapitosäännösten estämättä eri tahoilta asiakassuhteen kannalta välttämättömiä tietoja. Tiedonsaantioikeus ulottuu ääritilanteessa myös tietoihin edunhakijan taloudellisesta asemasta. Asiakaslain säännökset poikkeavat näiltä osin merkittävästi edellä selostetusta ihmisen kunnioittamisen periaatteesta. Niiden taustalla on ainakin osittain byrokraattinen epäily ihmisestä epärehellisenä etujen tavoittelijana.

Havainnollisen esimerkin tieteen ja teknologian kehityksen avaamista mahdollisuuksista valvonnalle tarjoaa DNA-tietojen käyttö ihmisen tunnistamisessa. Perimän ainutkertaisuutta voidaan käyttää monin tavoin. Nykyisin lainsäädäntö antaa mahdollisuuden tehdä ns. henkilönkatsastus DNA-näytteiden ottamiseksi ja tallentaa tuo tieto poliisin henkilörekisteriin sekä tietynasteisten rikosten tutkinnan yhteydessä että – vuoden 2007 alusta – lukien myös törkeämpien rikosten tuomioiden täytäntöönpanon kuluessa.

Koottujen näytteiden määrä on kasvanut nopeasti. Vuoden 2005 lopulla näytteitä oli koottu jo yli 32 000 henkilöltä ja vuonna 2007 niitä oli yli 60 000. Syyskuussa 2010 ylitettiin 100 000 näytteen raja ja vuoden 2014 alkaessa oli ylityt 140.000 näytteen raja . EU:n tasolla ollaan siirtymässä kattavaan rajat ylittävään DNA-näytteiden vertailuun rikostutkinnassa.

Toisaalta on jo poliisin taholta esitetty myös kattavan DNA-rekisterin kokoamista kaikista kansalaista. Tämä on demokratialle vieras, totalitääriiseen yhteiskuntaan kuuluva ajatus. Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisussaan 04.12.2008 *S. and Marper v. the United Kingdom* todennut, että Yhdistyneet

Kuningaskunnat oli loukannut ihmisoikeussopimuksen 8 artiklaa, kun rikoksista epäillyiltä otettuja DNA-näytteitä voitiin säilyttää ennalta määräämätön aika.

Kontrollista puhuttaessa on toisaalta huomattava, että negatiivisen, oikeuksiamme yhteiskunnan eduksi rajoittavan kontrollin ohella demokratiassa on ja siltä edellytetään merkittävää määrää sosiaalisen turvallisuuden takaavaa *sosiaalista kontrollia*. Tästä on jo edellä ollut puhe. Esimerkiksi lapsilainsäädäntö on keskeisiltä osin myös kontrollilainsäädäntöä lapsen oikeuksien turvaamiseksi yhteiskunnassa. Persoonallisuus oikeuden alan keskeisin sosiaalisen kontrollin instituutio on holhousvoimilain mukainen *edunvalvontajärjestelmä*. Siitä tulee jäljempänä lähemmin puhe.

Kontrollista puhuttaessa on edelleen aina muistettava, että yleisen turvallisuuden ja järjestyksen ylläpito on yhteiskunnan keskeisiä tehtäviä yksilöiden oikeuksien turvaamiseksi. Yksilön vapauden rajoittamisen taustalla on usein kollektiivinen etu. Rajoittamalla jonkun oikeuksia varmistetaan monien muiden oikeuksien toteutuminen. Näin myös ihmisoikeustuomioistuin perustelee ratkaisujaan.

Jos ja kun tavoitteeksi otetaan *utilitaristisen ajattelutavan* mukaan mahdollisimman monen onnellisuus, joudutaan punnitsemaan erilaisia etuja. Tyypillisen esimerkin tästä tarjoaa lääkäriin ilmoitusvelvollisuus hänen todetessaan, että potilas ei täytä ajokorttiluvan terveysvaatimuksia. Tätä tieliikennelain vuonna 2004 voimaan tullutta määräystä on lääkärin taholta etenkin aluksi kritisoitu lääkärin ja potilaan luottamussuhteen rikkovaksi. Se kuitenkin noudattaa yleisen ja erityisen edun ristiriidan ratkaisua yleisen edun hyväksi, koska ilmoitusvelvollisuudella on arvioitu olevan huomattava myönteinen vaikutus liikenneturvallisuuteen. Samankaltainen, mutta periaatteellisella tasolla ongelmallisempi on uusitun ampuma-asetlain mukainen lääkärin ilmoitusvelvollisuus.

Kaikkia edellä mainittuja peruskäsitteitä yhdistää toisiinsa *vähimmän puuttumisen* periaate. Demokraattisessa oikeusvaltiossa oikeuksiimme ja vapauksiimme on lupa puuttua vain siinä määrin, kuin se on välttämätöntä. Tämä ihmisoikeustaukainen periaate on käytännössä tärkeä siksi, että käytännössä tehokkuuteen pyrkiminen eri toiminnoissa muodostaa riskin yksilön oikeuksien toteutumiselle. Ilmiö on tuttu niin poliisin eri valvontakeinojen käytöstä kuin esimerkiksi henkilötietojen käsittelystäkin.

Usein tässä yhteydessä puhutaan myös yleisesti ihmisoikeuskeskusteluun ja eurooppaoikeuksiin liittyen suhteellisuusperiaatteesta. Ilmaisuu vähimmän puuttumisen periaate on kuitenkin viestinnällisesti selkeämpi. Se kertoo enemmän ihmisen oikeuksista. Niinpä myös Ruotsin perustuslaissa on vuoden 2011 alusta lähtien ollut nimenomainen säännös siitä, että lainvalmistelussa valittavia keinoja on arvioitava vähimmän puuttumisen periaatteen näkökulmasta.

Edellä mainittujen periaatteiden ja käsitteiden lisäksi henkilö- ja persoonallisuus oikeuden keskeisiä, välttämättömiä peruskäsitteitä ovat *oikeussubjekti*, *oikeuskelpoisuus* ja *oikeustoimikelpoisuus*. Ne ovat henkilöoikeuden perinteisiä käsitteitä, jotka kuvaavat ihmisen liittymää yhteiskuntaan muodollisen persoonallisuus oikeuden tasolla. Lähtökohtaisesti jokainen yksilö on oikeuskelpoinen oikeussubjekti, jolla voi olla oikeuksia ja velvollisuuksia. Ja oikeustoimikelpoinen henkilö käyttää pääsääntöisesti itse

oikeuksiaan, ellei edunvalvontajärjestelmästä muuta johdu. Kysymys on siten nimenomaan itsemääräämisoikeuden muodollisesta, jo roomalaisesta oikeudesta peräisin olevasta kytkennästä yhteiskuntaan.

Oikeustoimikelpoisuutta ja monia muita kelpoisuuksia ajatellen keskeisenä rajapyykkinä tässä suhteessa on *täysi-ikäisyysraja*. Se on nykyisin 18 vuotta oltuaan vielä 1970-luvun alussa 20 vuotta. Täysi-ikäisyydestä säädetään ensisijaisesti holhoustoimilaissa, vaikka asian voisi perustellusti olettaa kuuluvan perustuslaissa säädettyihin asioihin. Siinä määrin keskeisellä sijalla *vajaavaltaisuuden* ja *täysivaltaisuuden* raja ihmisen elämässä on.

3. Institutionaalinen lainsäädäntö

Persoonallisuusosoikeudelle on nykyisin enenevässä määrin tyypillistä yksityiskohtaisten erillislakien ja niiden säätämisen yhteydessä perustettujen erilaisten *ohjaavien* sekä *valvovien viranomaiselinten* olemassaolo. Yksilön suojan toteutumista ei ole haluttu jättää vain tuomioistuimissa jälkikäteisesti tapahtuvan sanktiokontrollin tai yksilötason kanteiden toteutumisen varaan. Oikeuksien ja vapauksien toteutumiselle etsitään tehokkaampaa suojaa. Puhumme, kuten edellä on jo lyhyesti todettu, tällöin institutionaalisesta *lainsäädännöstä*.

Materiaalinen ja menettelyllinen oikeus ovat perinteisesti kulkeneet eri teitä. Menettelystä on yleensä säädetty erikseen. Poikkeuksia tästä on hallinto-oikeudellista lainsäädäntöä ehkä lukuun ottamatta ollut verraten vähän. Havainnollisen esimerkin tuolloisesta poikkeuksesta tarjoaa perintökaari, missä säädetään pesänselvittäjän ja pesänjakajan käytöstä tuomioistuintien menettelyllisinä vaihtoehtoina.

Materiaalinen persoonallisuusosoikeus puolestaan edustaa toisentyypistä lainsäädäntötekniikkaa suhteessa sanktiopainotteisiin oikeuksiin. Oikeuksista ja menettelyllisestä ensisijaiskoneistosta säädetään yleensä yhdessä. Kysymys ei myöskään ole ainoastaan yksittäisen yksilön oikeuksien suojaamisesta, vaan laajemmin myös *kollektiivisen* ohjauksen ja suojan järjestämisestä edistämällä hyväksyttäviä käytäntöjä; *hyvää tapaa*. Vastaavasti näillä instituutioilla on tai ainakin voi olla merkittävä rooli *viestinnässä oikeudesta*. Informaatio persoonallisuusosoikeuksistamme ja niiden toteuttamisesta kun on tavallista tärkeämpää kansalaisen tarvitsemää oikeudellista informaatiota. Siksi myös uuden ihmisoikeuskeskuksen yhtenä tehtävänä on tiedottaa ja kouluttaa.

Keskeisimmät persoonallisuusosoikeuden alan lakisäätteiset ohjaus- ja valvontainstituutiot ovat *tietosuojavaltuutettu* ja *tietosuojalautakunta*, *tasa-arvovaltuutettu*, *potilasasiamiehet*, *potilasvahinkolautakunta*, *nimilautakunta*, *sosiaaliasiamiehet* sekä uusimpana *vähemmistövaltuutettu*. Edunvalvontaoikeuden alueella *maistraateilla* puolestaan on uuden holhoustoimilain mukaan ensisijaisesti valvova tehtävä, mutta niille kuuluu paljossa myös käytännön toiminnan ohjaus.

Terveydenhuollon oikeusturvakeskus (TEO) taas on ollut erityinen *laillisuusvalvonnan* elin terveyden- ja sairaanhoidon sektorilla. Se on siten ollut ensi sijassa jälkikäteistä laillisuusvalvontaa harjoittava elin. TEO:n tehtäviä on kuitenkin vuoden 2006 syyskuussa voimaan tulleen uudistuksen myötä lavennettu niin, että myös se oli luettavissa selvemmin ohjaus- ja valvontainstituutioksi. Vuoden 2009 alussa TEO yhdistyi Sosiaali- ja terveydenhuollon tuotevalvontakeskukseen. Uuden

viraston nimeksi tuli Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira).

Potilasoikeuden alueella institutionaalisen oikeuden uutta aikakautta edustaa myös vuonna 1998 perustettu terveydenhuollon *eettinen neuvottelukunta*. Sen – nykyiseltä lavennetun tehtäväkentän mukaiselta nimeltään *sosiaali- ja terveydenhuollon eettisen neuvottelukunnan* – tehtävänä on ottaa yleisesti kantaa terveydenhuollon etiikkaan. Neuvottelukunnalla ei kuitenkaan ole tapauskohtaista toimivaltaa eräitä tutkimuslupa-asioita lukuun ottamatta.

Lisäksi on huomattava, että varsinaisten persoonallisuusosoikeudellisten instituutioiden ohella myös *kuluttajansuojaviranomaiset* joutuvat toiminnassaan joskus ottamaan kantaa henkilö- ja persoonallisuusosoikeudellisiin kysymyksiin. Tyypiesimerkkinä tästä on henkilötietoja hyödyntävä suoramarkkinointi.

Näistä lakisääteisistä ohjaus- ja valvontainstituutioista tietosuojavaltuutettu edustaa näkyvimmin valtiovallan uuden *nelijako-opin* mukaisia riippumattomia viranomaisia. Jotta ne voisivat olla aitoja vaihtoehtoja tuomioistuimille, niiden tulisi olla riippumattomia yleisestä hallinnosta. Niinpä sekä Euroopan perusoikeuskirja että Euroopan henkilötietodirektiivi nimenomaisesti edellyttävät tietosuojaviranomaisten riippumattomuutta.

Meillä ei kuitenkaan toistaiseksi ole syntynyt selkeää yhtenäistä käsitystä tarvittavasta riippumattomuudesta. Ihmisoikeuksien valvonnan ja edistämisen puitteissa edellytetään kuitenkin yleisemminkin riippumattomien viranomaisten olemassaoloa. YK:n yleiskokouksen vuonna 1993 hyväksymien ns. Pariisin periaatteiden mukaisesti jokaisessa maassa tulisi olla riippumaton kansallinen ihmisoikeusinstituutio. Ihmisoikeuskeskusta on luonnehdittu Pariisin periaatteiden mukaiseksi riippumattomaksi viranomaiseksi. Sillä ei kuitenkaan tietosuojavaltuutetusta poiketen ole varsinaista valvontatehtävää.

Julkisen sanan neuvosto puolestaan edustaa toisenlaista ratkaisumallia hyvää tapaa edistävien instituutioiden toiminnassa. Se ei ole millään tavoin pakkovaltaa käyttävä viranomaiselin vaan median oma itsesääntelyelin. Julkisen sanan neuvosto ei tulkitse lakeja, vaan esittää kannanottoja hyvän journalistisen tavan toteuttamisesta yksittäistapauksissa ja yleisesti sekä puolustaa sananvapautta.

Yksityisyyden suoja ja yksilön identiteetti mediassa ovat asioina merkittäviä julkisen sanan neuvoston työllistäjiä. Neuvoston ratkaisukäytäntö ohjaa median toimintaa, mutta ei välttämättä kerro sitä, mikä yksittäistapauksessa olisi oikein asiaa tuomioistuimessa ratkaistaessa. Neuvoston jäsenten joskus äärisuuntaiset, yksipuoliset kannanotot sananvapauden puolesta eivät aina ole oikeusjärjestyksen puitteisiin mahtuvia. Julkisen sanan neuvoston ratkaisuilla on kuitenkin kiistaton oikeuslähtearvo. Ne kuuluvat ainakin sallittujen oikeuslähteiden luokkaan. Neuvosto itse taasen ei haluaisi tuomioistuinten hyödyntävän journalistin ohjeita toiminnassaan, mutta neuvosto ei tietenkään voi rajoittaa oikeuslähteiden käyttöä oikeudellisessa elämässä.

VI Lopuksi

Persoonallisuusosoikeus on, kuten edellä yleisesti ja perin suppeasti sanotusta on

toivottavasti käynyt ilmi, oikeudenala, joka on sidoksissa tämän päivän oikeusvaltion ja verkkoyhteiskunnan arkipäivään. Sellaisena se on lisääntyvän oikeudellistumisen myötä myös määrällisesti koko ajan kasvava oikeudenala. Itsemääräämisoikeuttamme säädellään – on säädeltävä – uusin tavoin. Laki edunvalvontavaltuutuksesta sekä sähköisen viestinnän tietosuojalaki on tästä havainnollisina uusina esimerkkeinä.

Alan tärkeät peruskysymykset ovat sinänsä pysyvällä perustalla. Persoonallisuus oikeus on ihmisoikeusperusteista ihmisen ja hänen itsemääräämisoikeutensa kunnioittamisen oikeutta. Toisin ei voisi ollakaan eletessä oikeusvaltion merkitystä korostavassa demokratiassa.

Mutta ihmiskäsityksen sekä oikeuksiemme käytön muuntuminen nopeatempoisessa verkkoyhteiskunnassa tekevät persoonallisuus oikeuden huomattavan dynaamiseksi oikeudenalaksi. Lakimiehen perusmetodiin välttämättömänä osana kuuluva *perustellun epäilyn vaatimus* näyttelee tavanomaista tärkeämpää osaa sekä otettaessa kantaa eri alojen käytäntöihin että uusiin persoonallisuus oikeudellisiin kysymyksiin.

Sinänsä yksinkertaiseltakin vaikuttavat asiat, kuten esimerkiksi ajatus biometristen tunnistusten käytöstä passeissa, kantasolututkimuksen hyödyntäminen terveydenhuollossa, tietoturvan liittäminen tietoliikenteeseen tai paikkatietojen käsittelyn käyttöönotto, johtavat persoonallisuus oikeuden yleisten oppien tasolla huomattavan usein perustavaa laatua olevaan pohdintaan vapauksiemme ja oikeuksiemme roolista demokratiassa. Tässä katsannossa persoonallisuus oikeus oikeudenalana on paitsi monipuolista tieteellistä yleissivistystä edellyttävä, myös paljossa havahduttavaksi tarkoitettu oikeudenala. Se oli sitä jo toisen maailmansodan jäljiltä ja se on ollut sitä jälleen siirryttäessä verkkoyhteiskuntaan.

Lopuksi on vielä syytä painokkaasti todeta, että persoonallisuus oikeuden merkityksen kasvu lisää samalla merkittävästi alan tuntemuksen tarvetta käytännön lakimiesten toiminnassa. Toistaiseksi sitä valitettavasti varjostaa ihmisen oikeuksia kaventaen merkittävä osaamisvaje.